

Permi–magyar nyelvtörténeti párhuzamok

This paper revisits the issue of the putative language contact between Proto-Permic and Pre-Hungarian, i.e. the question whether there was protracted and intensive contact between the two languages. The conclusions are the following: (1) Word-internal nasal+stop/affricate clusters changed in the same way in both languages (the stops was voiced and the nasal lost). This change (as well as the sporadic voicing of initial stops or the appearance of the voiced affricate internally) may have been induced in Pre-Hungarian by intensive contact with Proto-Permic. But it is also a possibility that these changes took place independently in the two languages. (2) Some suffixes (e.g. the 2Sg *-d* suffix or the *-ni* of the infinitive) also admit of both explanations. (3) There are few Hungarian words that can possibly be explained with borrowing from Proto-Permic (e.g. *ezüst* 'silver', *kenyér* 'bread', *küszöb* 'threshold', *szösz* 'fluff', *vékony* 'lean' etc.). These are insufficient to prove intensive contact. (4) A different conclusion can be drawn if one considers the results of typological research. Of the 20 typological parameters surveyed by Péter Hajdú (Hajdú – Domokos 1987: 392–408), at least 13 are common to modern Permic languages and Hungarian. This conspicuously large number may be easily explained if we assume that speakers of the parent-languages of Hungarian and the Permic languages lived in each other's vicinity for a longer period of time. Thus there is no unequivocal answer to the question posed at the beginning of the paper. To solve the riddle several other parameters should be included in the typological research, and the form of Pre-Hungarian and Proto-Permic spoken at the time of the putative contact should be reconstructed.

1. Bevezetés

Több mint negyven éve jelent meg Rédei Károly „Vannak-e az előmagyar-permi érintkezésnek nyelvi nyomai” c. cikke (Rédei 1964). Tudomásom szerint ez volt az utolsó érdemi hozzászólás ahhoz a több évtizedes vitához, amely Zsirai Miklós néhány soros észrevételével indult: „Valószínűleg laza volt az ugor csoport tagjainak egymáshoz való kapcsolata, s a később magyarrá fejlődő ugor részek tán a permiekkel (a zürjének és a votjákok ősei) is fenntartottak valamelyes érintkezést. Ilyenre látszanak utalni a permi nyelvekre és a magyarra korlátozódó meglepő egyezések (pl. a jellegzetes denazalizáció jelenségei: *mp* > *b*, *nt* > *d*, *nk* > *g* és a főnévi igenévnek meglepően hasonló *-ni* ~ *-nj* képzője), föltéve természetesen, hogy azok nem önálló fejlődések eredményei” (Zsirai 1937: 147–148.)

Zsirai ezt a feltevését sem akkor, sem később nem fejtette ki részletesebben és nem is bizonyította. Ennek ellenére kiváló tudósok (Ligeti 1943: 40–41, Bárczi 1943: 286–288, 1947: 83, 1962: 1–10, Pais 1953: 286–287) hivatkoztak Zsirai feltevésére, vagy használták azt magyarázó elvként. Az ötvenes években Moór Elemér (1948: 242–243, 1953a: 417–429,) úgy vélekedett, hogy az említetteken kívül számos más hangtani, alaktani és szókészleti hasonlóság is kimutatható a permi nyelvek és a magyar között. Ezek szerinte úgy magyarázhatók, hogy az előmagyarok és az őspermiek között hosszú ideig tartó, intenzív, általános kétnyelvűséggel járó kapcsolat állt fenn. Sőt úgy vélte, hogy a permi elem jelentős szerepet játszott a magyarság etnogenezisében is (Moór 1953b: 90–95, 1959: 133–142).

Erkki Itkonen (1956: 70–73, 1960: 78–81) határozottan elvetette Moór elméletét. Ő a denazalizációt párhuzamos fejlődés eredményének tartotta, amely más rokon és nem rokon nyelvekben is megfigyelhető, és kétségbe vonta, hogy a hangalakjukban és funkciójukban megegyező alaktani elemek kölcsönzés révén kerültek volna a magyarba.

A. Kövesi Magda (1963) a permi és a magyar denazalizációt vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy azok teljesen azonos módon zajlottak le, ebből pedig arra következtetett, hogy a denazalizációs tendencia a permiek által lakott területen keletkezett, és onnan terjedt el az előmagyart beszélők között.

Úgy tűnik, hogy A. Kövesi cikkére válaszolva született Rédei már említett írása, amelyben a szerző azt kívánta bizonyítani, hogy a permi denazalizáció másként zajlott le, mint a magyar, tehát a két folyamat nem függ össze. „Természetesen a magyar–permi érintkezések lehetőségét nem vetjük el, de nem tartjuk lehetségesnek, hogy ezek a kapcsolatok a magyar és a permi nyelvekben közös nyelvfejlődési folyamatokat indíthattak volna el. Nagyon valószínű tehát, hogy az előmagyarok, ill. az ősmagyarok laza kapcsolatban állhattak a permiekkel, mivel nyelvünkéből kimutatható néhány permi eredetű jövevényszó.” – hangzik Rédei konklúziója (Rédei 1964: 260).

Úgy látszik, Rédei érvelését a szakma elfogadta, mert a továbbiakban a témához nem szóltak hozzá. Az újabb nyelvtörténeti tankönyvek említést sem tesznek az esetleges permi–magyar kapcsolatokról.

Én a permi hangtörténet kutatása, pontosabban az őspermiben lezajlott hangváltozások rekonstruálása során találkoztam a permi denazalizáció kérdésével, és később kifejtendő megfontolások alapján Rédeivel ellenkező eredményre jutottam. Ez indított arra, hogy újra megvizsgáljam a permi–magyar kapcsolatok kérdését, kiterjesztve a kutatást bizonyos tipológiai vonásokra és az ősi eredetű szókészlet egészére. Előrebocsátom, hogy vizsgálataim nem vezettek egyértelmű eredményre, ez magyarázza tanulmányom címét.

A megoldandó probléma tehát az, hogy a permi nyelvek és a magyar között kimutatott egyezések hogyan magyarázhatók. Elvben három lehetőséggel számolhatunk. Az egyezés:

- 1) ősi örökség az uráli vagy a finnugor alapnyelvből,
- 2) párhuzamos fejlődés eredménye,
- 3) külső hatás eredménye.

Szóba jöhetne még, hogy az egyezés közös innováció. A jelenleg általánosan elfogadott családfaelméletből következően azonban permi–magyar alapnyelv nem tehető fel, azt pedig kizártnak tartom, hogy másodlagos érintkezés során történne ilyesmi. Mégha tömeges, vagy akár általános kétnyelvűséget tételezünk is fel, a változásoknak akkor is az egyik nyelvben egy viszonylag szűk területen kellett kezdődniük és onnan elterjedniük.

Ami a külső hatást, vagyis egy másik nyelv hatását illeti, elvben ez természetesen kétirányú lehet, a permi–magyar egyezések esetében azonban csak a permi > magyar kölcsönzési irány lehetősége merült fel, bár ez egyáltalán nem triviális.

Az egyezések tárgyalását Rédei (1964: 255–256) a szókezdő zöngés explozívakkal kezdi, én azonban a szóbelseji zöngésülést és denazalizációt veszem előre, mert úgy vélem, hogy ez időben megelőzte a szókezdők zöngésülését és részben annak kiváltója volt.

2. Denazalizáció és a szóbelseji explozívák zöngésülése

Az UR és FU alapnyelvi szóbelseji nazális + explozíva, illetve nazális + affrikáta hangkapcsolatok mindkét nyelvben¹ denazalizálódtak és zöngésültek. Vagyis

- mp- > -b-
- mt-, -nt- > -d-
- ŋk- > -g-
- ńć- > -ź- (> -gy-)²

¹ A két nyelv (itt és a továbbiakban) az ősspermi és az ősmagyar.

² Az adtabázisban 32 olyan szó van, amelyben az UEW -ńć-t rekonstruál. Az idetartozó etimológiáknak egyetlen egy bizonytalan magyar tagja van (? *keskeny*). Mivel ebben a szóban, ha egyáltalán finnugor eredetű, nem történt zöngésülés, ezért az alapnyelvi -ńć-t tartalmazó etimológiákkal nem foglalkozom. Megjegyzem, hogy az idetartozó 12 permi szóban többnyire a várt zöngés folytató (ž vagy ź) jelentkezik, és csak két szóban van zöngétlen folytató (ć).

Az itt felsorolt hangváltozásokkal kapcsolatban az első kérdés lezajlásuk módja. A magyar hangváltozások szakirodalmában tudtommal fel sem merült más lehetőség, mint: az explozíva/affrikáta zöngésülése, majd a nazális eltűnése (l. pl. E. Abaffy 2003: 117–118.), tehát:

-*mp-* > -*mb-* > -*b-*
 -*mt-* (>) -*nt-* > -*nd-* > -*d-*
 -*ηk-* > -*ηg-* > -*g-*
 -*ńć-* > -*ńź-* > -*ź-* (> -*gy-*)

A permi nyelvekben, pontosabban az őspermiben lezajlott zöngésülés és denazalizáció folyamatát többen ugyanígy képzeljük el. Ezzel kapcsolatos nézeteimet és bizonyítékaimat nemrég megjelent monográfiámban (Csúcs 2005: 154–158) részletesen kifejtettem.

Rédei (1964: 256 kk., 1988: 354 kk.) pont fordítva képzei el a denazalizáció és a zöngésülés viszonyát. Szerinte az -*NC-* hangkapcsolatokból a nazálisok nyom nélkül eltűntek, majd a megmaradt explozívak és affrikáták „intervokális helyzetben zöngéssé váltak” (Rédei 1964: 258). Vagyis:

-*mp-* > -*p-* > -*b-*
 -*mt-* > -*nt-* > -*t-* > -*d-*
 -*nt-* > -*t-* > -*d-*
 -*ηk-* > -*k-* > -*g-*
 -*ńć-* > -*ć-* > -*ź-*

Nézete bizonyítékeként olyan eseteket hoz fel, amelyekben a (nem nazális melletti) szóbelseji explozívak zöngésültek. Példái között csak kettő van, ahol a szótóban történt zöngésülés (ZR *ob* 'Vaterschwester' < PP *ob* < FU *ap3*, VT *evēl* 'ist nicht, nicht' ~ ZR *abu* < PP *ob-vól* < FP *epä-ole*). Az első szóban az eredeti -*p-* azért nem kophatott le, mert a szó túl rövid maradt volna, ezért nem maradt más lehetőség mint a zöngésülés. A második szóban a zöngésülés a -*v-* asszimiláló hatásával magyarázható. A többi esetben, vagyis nem-első szótagban a zöngésülésben szuffixális mássalhangzók vettek részt. Azok pedig köztudottan nem feltétlenül ugyanúgy fejlődnek, mint a szótövek hangjai.³

De nem is ez az igazi baj ezekkel és a hasonló a példákkal, hanem az, hogy csak azt bizonyítják: a szóbelseji explozívak bizonyos esetekben zöngésülhettek,

³ Ráadásul a szuffixális mássalhangzók megfeleléseiből kirajzolódó kép nem egyértelmű. A FU -*n-te* sorszámnévképző a mai folytatók tanúsága szerint (ZR -*ed* ~KP -*et* ~VT -*eti*) feltehetőleg már az őspermi korban denazalizálódott, de csak jóval később és csak a komi-zürjén nyelvjáráásokban zöngésült. Ugyanezt látjuk a FU -*t* képző permi folytatóinál is. Ezzel szemben a szintén FU -*t*-ből származó VxPxSg2 már az őspermiben -*d*-vé zöngésült. A szuffixális -*k* szintén csak a komi-zürjén nyelvjáráásokban zöngésült, a FU -*ηk-* képző viszont már az őspermiben -*g*-vé vált.

de ez egyáltalán nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az *-NC-* hangkapcsolatban először történt a zöngésülés és csak azután a denazalizáció, hiszen két különböző folyamat vezethet azonos eredményre. További megfontolásra késztet az a körülmény, hogy az őspemibe került iráni és volgai-bolgár jövevényszavak sem bizonyítják a zöngésülés későbbi voltát, mert bennük a *-NC-* kapcsolat második tagja eleve zöngés volt. Ráadásul Rédei feltevésének elfogadása további bonyodalmakhoz vezet:

1. A zöngésülés Rédei feltevése szerint sem kezdődhetett a denazalizáció lezárulása után, hiszen ez utóbbi szerinte az őspermi korszak végére, a Kr. u. 8. századra tehető (Rédei 1964: 259). Tehát nem maradt volna idő a zöngésülésre. Ezért a két folyamatnak egy ideig párhuzamosan kellett volna haladnia. Ebben az esetben viszont még nehezebb elhinni, hogy a nazálisoknak semmi szerepük nem volt a zöngésülésben. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a nazális mellett álló előpermi zöngétlen mássalhangzók kivétel nélkül zöngésültek, akkor is, ha a nazális utánuk állt és esetleg le sem kopott. Ezért nehéz elhinni, hogy a nazálisok nem tudták volna azt elérni, amit a magánhangzók. És amit elértek más rokon nyelvekben (cseremisiz, mordvin, magyar).

2. Rédei korainak tartja a szókezdő explozívák zöngésülését (1988: 353), de a jelek szerint későinek a szóbelseji zöngésülést. Nehéz elképzelni, hogy a szórványos szóeleji zöngésülés eredményeként olyan új hangok jelentek meg az őspemiben, amelyek az általánosnak tekinthető szóbelseji zöngésülés eredményeként csak jóval később jelentek meg a szó belsejében. A logikus ennek a fordítottja lenne, hogy tudniillik a tömeges szóbelseji zöngésülés hatására szórványosan a szó elején is megjelentek a zöngés mássalhangzók.

3. Még az őspermi kor vége előtt megtörtént Rédei feltevése szerint is a *-NC-* kapcsolatok denazalizációja és a gemináta explozívák rövidülése. Kellott tehát lennie egy olyan időszaknak, legalábbis a tárgyalt elmélet szerint, amikor kétféle eredetű *-p-*, *-t-*, *-k-* létezett az őspemiben. Mi a magyarázata annak, hogy az *-NC-* kapcsolatból származók kivétel nélkül zöngésültek, a geminátákból származók pedig (egy kivétellel) soha? Korábbi cikkének egyik lábjegyzetében (1964: 258) Rédei azzal próbálta feloldani ezt az ellentmondást, hogy a gemináták őspermi folytatóiként félhosszú explozívákat tesz fel. Ez az ötlet Uotilától származik, aki azonban maga is elismeri, hogy az első és második szótag határán álló félhosszú explozívák feltevésére nincs semmiféle közvetlen bizonyítéka (Uotila 1933: 88). És a helyzet ebben a tekintetben azóta nem változott. 1988-as tanulmányában Rédei erre a kérdésre nem tér ki.

Nem ad választ Rédei elképzelése arra a kérdésre sem, hogy pl. a nazális + explozíva kapcsolatból miért a beljebb álló nazális kopott le, miért nem az explozíva, holott a *-VCV-* helyzetű explozívák lekopptak, a hasonló helyzetben álló nazálisok viszont általában nem. Ha elfogadjuk azt a két feltevést, hogy (1)

a nyelv a redundancia szintjének megőrzésére, illetve helyreállítására törekszik, (2) a nazális előbb zöngésítette az utána álló mássalhangzót, és csak ezután kopott le, akkor erre a kérdésre is választ tudunk adni. Ugyanis pl. egy *-nt-* > *-nd-* > *-d-* változás esetén a redundancia szintje nem változik, mert a rendszerben megjelenő új hang ebből a szempontból azonos értékű a korábbi mássalhangzókapcsolattal. További szempont, hogy a rendszerben megjelenő új fonémák mindig expanzívak, tehát az új fonéma (példánkban a *d*) nem kophatott le, viszont könnyen megtehetette ezt a hírértékét veszített nazális (adott esetben az *n*). Egészen egyszerűen fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a nazális azért kophatott le, mert már nem volt rá szükség, hiszen az új fonéma képes volt betölteni ugyanazt a funkciót, mint a korábbi hangkapcsolat.

Remélem, a fenti eszmeifuttatás meggyőzte az olvasót arról, hogy az *-NC-* hangkapcsolatban a zöngésülés az őspermiben is megelőzte a denazalizációt, vagyis a tárgyalt hangváltozások az ősmagyarban és az őspermiben ugyanúgy zajlottak le. Ez persze még nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy egymástól független változásokkal van dolgunk.

Ha minőségileg és mennyiségileg elemezzük az idetartozó etimológiákat, akkor azt látjuk, hogy az eredeti *-mp-*, *-mt-* és *-nt-* tartalmazó szavakban mindkét nyelvben kivétel nélkül a szabályos folytatók jelentkeznek (1. az adattárban a 1–13. sz. etimológiákat). Természetesen ezek között is vannak bizonytalanok (2, 3, 6, 7, 12, 13), de ezek esetében a bizonytalanságot általában nem a tárgyalt jelenség okozza. Az eredeti *-nyk-* tartalmazó szavak között vannak biztos (14, 16, 18) és bizonytalan (15, 19, 20, 21) etimológiák, továbbá kivételek. Ilyenek a m. *új*, *ív*, amelyek inkább az UEW által variánsként megadott UR *joysə* 'Bogen' alakból származnak, mint az első helyen megadott *jojksə*-ből. Továbbá a m. *ó* és *avul*, ha összefüggenek az *agg* szóval, illetve a zürjén *kaj-* ige (17) és a *ńękćim* (vö. UR *ńańkće* 'Kiemen') főnév, valamint a VT *vandj-*, ZR *vundj-* igék (vö. m. *vág*; l. 22). Az idetartozó magyar és permi szavak többsége azonban a szabályos *-g-* folytatót mutatja. Az eredeti *-ńć-* tartalmazó biztos etimológiák: (23) – (26), (29), bizonytalanok: (27), (28), (30). Ebben az esetben a magyarban két szóban (*hangya* 24. és *rongy* 31) nem következett be a denazalizáció, de az affrikáta folytatója szabályos, a *hosszú* (32), *hárs* (33), *reszket* (34), *össze* (35), *mozog* és *oszlik*⁴ szavakban pedig szabálytalan folytató mutatozik. Így is van a magyarban tíz olyan szó, amelyik a szabályos *-gy-* folytatót mutatja és ezek közül nyolcnak van szabályos megfelelője a permi nyelvekben. (A m. *-gy-* ~ permi *-ǰ-* megfelelésre a 4. pontban még visszatérek.)

⁴ A két utóbbi szónak nincs permi megfelelője, ezért az adattárban nem szerepelnek.

Számításaim szerint⁵ az UEW-ben 97 olyan UR/FU szó van (a bizonytalan etimológiákkal együtt), amelyek a tárgyalt hangkapcsolatokat tartalmazza. Ezek közül 48-nak van szabályos magyar, 34-nek pedig szabályos permi folytatója. 27 szó mind a magyarban, mind a permi nyelvekben megőrződött. Úgy gondolom, hogy a közös folytatók száma elég nagy ahhoz (a magyar folytatók 56 %-a, a permiek 79 %-a, az UR/FU szavaknak pedig közel 30 %-a), hogy külső hatás lehetőségét ne zárjuk ki. Ami a hatás irányát illeti, már utaltam arra, hogy az eddigi szakirodalomban csak a permi > magyar hatás lehetősége merült fel. Az itt közölt szám adatok 'mintha ellenkező irányú hatásra utalnának, hiszen a magyarban több szabályos folytatót mutató szó maradt meg, mint a permiben. A hangtörténeti elemzés alapján azonban elvethetjük ezt a lehetőséget, ugyanis „Az őpermi mássalhangzó-rendszerben lezajlott legfontosabb változás kétségtelenül a zöngésülés, pontosabban a zöngességi korreláció kialakulása volt. Már az előpermi alapnyelvekben voltak zöngés mássalhangzók (frikatívák, nazálisok és tremulánsok), de – az általános felfogás szerint – a zöngesség nem volt disztinktív jegy.

A zöngésülés mindazokban a mássalhangzó-típusokban megtörtént, amelyekben egyáltalán megtörténhetett, vagyis az expozívák, az affrikáták és a szibilánsok körében, mind szókezdő, mind szóbelseji helyzetben, bár nem azonos intenzitással.

Ha a rendelkezésre álló adatokat összesítjük, akkor azt látjuk, hogy szókezdő helyzetben 48, szóbelsejiben 118 szóban vált zöngéssé az előpermi zöngétlen mássalhangzó. Ami a zöngésülés intenzitását illeti, szó elején átlagosan a szavak 10–15 %-ában következett be, de az előpermi *š*- és *ř*- egyáltalán nem zöngésült ebben a helyzetben. Szó belsejében kivétel nélkül zöngésültek a nazális szomszédságában álló expozívák, affrikáták és szibilánsok (57 szóban), kb. 50 %-ban zöngésültek az eredetileg intervokális affrikáták és szibilánsok (46 szóban), hét szóban a zöngés mássalhangzó után álló hangok, hat szóban az eredetileg zöngétlen mássalhangzó után állók, két szóban pedig az intervokális *-p-*” (Csúcs 2000: 173).

Ezzel szemben a magyarban, az eredeti *-NC-* kapcsolatokat nem számítva, a zöngésülés kifejezetten ritka. Vagyis, amennyiben a tárgyalt hangváltozások egybeesése külső hatás eredménye, akkor a hatás iránya a hagyományosan feltett permi > magyar lehetett.

⁵ Az adatok az UEW alapján készített Uráli etimológiai adatbázisból (UEDb) származnak.

2. A szókezdő explozívák zöngésülése

Azt a korábban felmerült véleményt, amely szerint magyar és permi megfelelések alapján az UR/FU alapnyelvre zöngés szókezdő explozívák is feltehetőek, már Lakó (1962) meggyőzően cáfolta. Ez azonban nem zárja ki a külső hatás lehetőségét. Arra már fent utaltam, hogy az őspermiben a szókezdő mássalhangzók zöngésülése szórványos jelenség volt. Ugyanezt állapíthatjuk meg az ősmagyarral kapcsolatban is. Az UR/FU szókezdő *p*- folytatója a magyarban az esetek óriási többségében *f*- és csak nyolc szóban *b*-. Ötnek az etimológiája ezek közül is bizonytalan (*bél* 37, *bog* 19, *berek* 40, *bal* 41, *bújik*⁶) tehát mindössze három biztos etimológiájú *b*-kezdetű szavunk van: *bogyó* (38), *bonyolódik* (39), *bőr*⁷. A szókezdő UR/FU *t*- a magyarban a szavak tucatjaiban változatlanul megmaradt, és csak hét szóban zöngésült (*daru* 44, *dagad* 45, *dorgál*, *dug*, *túr* ~ *dúr*, *domb*, *dob*⁸). A szókezdő UR/FU *k*-nak a magyarban nincs zöngés folytatója, a permi nyelvekben viszont van (46, 47).

Ha az egyes etimológiákat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a zöngésülés többnyire nem az etimológiailag összetartozó szavakban következett be. Vagyis előfordul, hogy a szókezdő explozíva az egyik nyelvben zöngésült, a másikban nem, pl. a m. *bal* (41), *bél* (37), *berek* (40), *bogyó* (38) permi megfelelőiben *p*- található, a *fajd* (35), *fagyal* (36) megfelelőiben pedig *b*-. Ugyanígy a szókezdő *t*- esetében: m. *daru* ~ VT - ZR *turi* (44), de m. *tő* ~ VT - ZR *din* (43), l. még (42).

Mindössze három olyan szó van, amelyben mindkét nyelvben zöngés a szókezdő, a m. *bog* (19), *bonyolódik* (39), *dagad* (45) és permi megfelelőik. Ezek is onomatopoeitikus jellegű szavak.

A szóeleji zöngésülés okát és lefolyását tekintve azonban figyelemreméltó egyezéseket látunk. Mindkét nyelvben szórványos asszimilációs jelenséggel van dolgunk, vagyis a szókezdő explozíva egyes szavakban a szóbelseji zöngés mássalhangzó (többnyire likvida vagy nazális) hatására zöngésült. Ebből következik, hogy a szóbelseji zöngésülés megelőzte a szóelejit. Az etimológiák vizsgálata azt mutatja, hogy ennek a folyamatnak legfeljebb a kezdete eshetett a feltételezett permi–magyar kapcsolatok idejére, az azonos okok által vezérelt szóeleji zöngésülés azonban jórészt e nyelvek különéletében zajlott le.

⁶ Nincs permi megfelelője.

⁷ Nincs permi megfelelője.

⁸ Az utóbbi öt szónak nincs permi megfelelője.

3. Alaktani egyezések

3.1. Infinitivus

Mindkét permi nyelvben az igék szótári alakja, képzője *-ni*. Példák: VT *juinj šijnj liktim* 'enni, inni jöttünk', *potizj aranj* 'elmentek aratni', *tubijnj ug lo* 'felmászni nem lehet', *koľma leštijnj bigate* 'bármit el tud készíteni', ZR *sijj vunedis řań boštjn* 'er vergass, Brot zu nehmen', *mij menjm kernj* 'was soll (kann) ich tun', *tenad vęd em peľ kįvzjnj* 'du hast ja Ohren, um zu hören', *dugdį vinatej junjd/junj* 'höre auf, Branntwein zu trinken!'. Mint az utóbbi példából látható a zürjénben birtokos személyragok járulhatnak az infinitivushoz (a votjákban nem), az udorai nyelvjárásban pedig az infinitivus végződése *-njs* is lehet, vagyis a PxSg3-mal bővült alak is használatos. Az infinitivus a mondatban (mint a példából is látható) elsősorban a célhatározó, a tárgy és az alany szerepét töltheti be.

A magyarban az infinitivus képzője *-ni*, csak birtokos személyragok járulhatnak hozzá, és főbb funkciói ugyanazok, mint a permi nyelvekben: *Megyek dolgozni. Szeretnék moziba menni. Jó olvasni.*

A. Kövesi szerint az infinitivus névszói sajátosságai más igenevekenél korlátozottabbak. „E kategóriával (a névszóval) való kapcsolatuk mindössze abban nyilvánul meg, hogy birtokos személyragokat vehetnek fel, és a mondatban a főnév szerepeit tölthetik be. Ugyanakkor azonban esetragokat nem vehetnek fel, többesjel nem járulhat hozzájuk, tovább képezni nem lehet őket, és névutós, valamint jelzős kapcsolatban sem állhatnak” (A. Kövesi 1965:264).

Az infinitivus képzője ősermi eredetű és PP alakja is *-ni* volt. A hagyományos felfogás szerint (l. pl. Rédei 1988: 391) a FU *-na/-nä* deverbális nomenképző (vö. Lehtisalo 1936: 123 kk.) és *-k* lativusrag kapcsolatából keletkezett. Egyesek szerint ugyanezekből az elemekből keletkezett a magyar *-ni* is. Van azonban olyan nézet is, amely szerint a magyar képző *-i*-je egy ősi *j* lativusrag folytatója. A. Kövesi (1960, 1965:265, további irodalommal) a magyar infinitivusképzőt permi eredetűnek tartja. Szerinte a permi infinitivus eredeti alakja **-njs* volt, és *-n* lokális szuffixumból (?locativusragból) és **s-* kezdetű mutató-névmásból determinatív elemmé degradálódott *-s* elemből keletkezett. Ez a nézet aligha fogadható el. A hagyományos elméletet támogatja az infinitivus célhatározói szerepe, igen korlátozott toldalékolhatósága és végmagánhangzója, amely legegyszerűbben a **-k* lativusragból magyarázható, továbbá a rokon nyelvek hasonló felépítésű infinitivusai. Kövesi feltevése túl bonyolult és tipológiai

szempontból is vitatható⁹, ugyanakkor semmivel sem nyújt a hagyományosnál jobb magyarázatot az infinitívus eredetére.

A permi és a magyar infinitívus alaki és funkcionális hasonlósága láttán mások is genetikai kapcsolatot láttak a két alak között (pl. Serebrennikov 1963: 314). Hajdú Péter (1978: 127, 133) az uráli nyelvek tipológiai paraméterei között a magyar–permi infinitívust is felsorolja, nem nyilatkozik azonban arról, hogy az egyezés mivel magyarázható.¹⁰ Rédei (1964: 260) szerint a magyar nyelv alaktanában nincsenek permies vonások, az infinitívusképző hasonlósága véletlen egyezés. Ez a megállapítás szerintem úgy értelmezhető, hogy azonos elemekből, de egymástól függetlenül, tehát párhuzamos fejlődés eredményeként alakult ki az ősmagyarban a *-ni*, az ősspermiben a *-nij* képző.

3.2. A *-d* személyrag

Mind a magyarban, mind a permi nyelvekben az igei és a birtokos személyragozás Sg2-ben *-d* a személyrag: m. *irod*, *irtad*, *házad*, *kezed*, VT *mjiniškod* 'mégy', *mjinid* 'mentél', *mjinod* 'menni fogsz', *nijid* 'lányod', *pijed* 'fiad', ZR *šetemiđ* 'adtál', *piđ* 'fiad'.¹¹ A forrás mindkét esetben az UR/FU Sg2 *-t* személyrag, a folytatók azonban szabálytalanok, pontosabban eltérnek a szótövekben jelentkezőktől. A szótövekben ugyanis az UR/FU szóbelseji *-t-* folytatója a magyarban *-z*, a permi nyelvekben pedig Ø (vagyis a *-t* lekopott), pl. m. *ház* ~ VT-ZR *-ka* < * *kota*.

A magyar személyrag keletkezését úgy magyarázzák, hogy az az ősmagyar korban agglutinálódott a megfelelő személyes névmásból, tehát ezért nem viselkedett úgy, mint a szóbelseji mássalhangzók. És a tárgyraggal való hominímia elkerülésére zöngésült (l. pl. Sárosi 2003: 156). A legújabb magyar nyelvtörténeti tankönyv a permi párhuzamot nem említi. A finnugor nyelvészek körében azonban évtizedek óta általánosan elfogadott vélemény, hogy a személyragok agglutinálódása már az uráli alapnyelvben megtörtént. Szuffixális mássalhangzóként a *t* természetesen viselkedhetett eltérő módon, mint szóbelseji helyzetben, de ez önmagában nem erős argumentum, mint ahogy a homonímia elkerülésére való hivatkozás sem.

A permi *-d* szuffixum eredetének magyarázatához nem kell kései agglutinálódást feltételezni. Az ősspermiben ugyanis a Sg1 *-m* ragja már korán lekopott, így ez megakadályozta a Sg2 *-t-*jének lekopását. Az tehát csak zöngésült, beleilleszkedve ezzel az ősspermiben általános zöngésülési folyamatba, amely más toldalékokat is érintett, pl. a Pl2 személyragot.

⁹ Járulhatott-e az ősspermiben pusztá igei locatívisrag?

¹⁰ Erre a kérdésre a következő pontban még visszatérek.

¹¹ A zürjén igeragozásban jelentkező másik Sg2 személyraggal (*-n*) itt nem foglalkozom.

Így nem zárható ki, hogy a m. Sg2-ben történt $t > d$ zöngésülés külső (permi) hatás eredménye, de nem is bizonyítható egyértelműen.

3.3. Képzők

Különbféle képzők (*-r*, *-m*, *-l*) funkcionális egyezése is felmerült. Maguk a képzők természetesen alapnyelvi eredetűek, tehát itt csak arról van szó, hogy bizonyos speciális funkcióik esetleg külső hatásra alakultak ki.

3.4. Összetett igealakok

Szerebrennyikov (1956: 199–200) vetette fel azt a lehetőséget, hogy a magyar és a permi összetett igealakoknak (pl. m. *megyünk vala* ~ VT *m̄j̄niškom val*) is közük lehet egymáshoz. Ezekben az a közös, hogy a ragozott főigét a ragozatlan, aspektust kifejező etimológiailag is egyező létige követi.

Az ebben a pontban felsorolt alaktani egyezésekkel kapcsolatban Rédei többször hivatkozott cikkében (Rédei 1964: 260) E. Itkonen véleményére is utalva azt írja, hogy ezek véletlen egyezések, és ilyenek más finnugor nyelvek között is kimutathatók. „Figyelembe veendő az is, hogy képzők, ragok és névmások nem azok közé a nyelvi elemek közé tartoznak, amelyek könnyen átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba. A magyar és a permi nyelvek összetett igealakjai vagy párhuzamos fejlődéssel, vagy idegen nyelvi (török) hatással és nem ősi magyar-permi érintkezéssel magyarázandók” (Rédei 1964: 260). Ehhez azt szeretném hozzáfűzni, hogy a tárgyalt személyrag és képzők esetében természetesen nem a hagyományos értelemben vett kölcsönzésről van szó, hanem arról, hogy külső (de akkor még viszonylag közeli rokon nyelvből származó) hatás befolyásolta a Sg2 személyrag hangalakjának, illetve egyes képzők funkciójának alakulását. Az összetett igealakokat Bereczki (1983: 221–222) és Bartens (2000: 213–215) is török eredetűeknek tartja, Honti (1997: 163–166) azonban ezt cáfolja. A permi nyelvek esetében a török hatás nagy valószínűséggel kizárható, mivel az őspermire gyakorolt bolgár-török hatást csak valamivel több, mint egy tucat jövevényszó reprezentálja. A zürjén esetében pedig későbbi török hatással nem számolhatunk. Ha tehát a votják összetett igealakok lehetnének is török hatás eredményei, a velük szerkezetileg és materiálisan megegyező zürjén alakok nem.

4. Lexikális egyezések

A tapasztalat azt mutatja, hogy a külső hatás egy nyelv szókészletében érvényesül a legintenzívebben. Ha hosszantartó és intenzív permi–magyar kapcsolatokat feltételezünk, akkor azt várnánk, hogy a külső hatás e nyelvek szókészletében is hasonló intenzitással mutatkozik meg. Ez azonban nincs így. Az eddigi kutatások mindössze néhány permi eredetű jövevényszót mutattak ki a magyar szókészletben.

Ezek a következők: *ezüst*, *kenyér*, *küszöb*, *szösz*, valamint az *-nc* elem a *kilenc* és *harminc* számnevekben. Ezek közül azonban az *-nc*-ről Honti László (1993: 187–192) kimutatta, hogy nem permi eredetű, az *ezüst* esetében pedig felmerült az *oszét* eredet lehetősége is. Moór Elemér ezeken kívül – minden különösebb bizonyíték nélkül – számos olyan magyar szót is permi eredetűnek tekint, amelyeknek nincs obi-ugor megfelelőjük. Az UEW, azzal hogy összegyűjtötte a valamennyire is elfogadható uráli, finnugor, finn-permi stb. etimológiákat, az UEW alapján készült UEDb pedig azzal, hogy lehetővé tette az etimológiai anyag számítógépes kezelését, alkalmat szolgáltatott az egész kérdés (tehát a permi–magyar lexikális egyezések) újbóli megvizsgálásához.

Mint ismeretes az etimológiai kutatásokban három, illetve négy kritérium alkalmazható és alkalmazandó:

- 1) az elterjedtségi kritérium, amely esetében azt vizsgáljuk, hogy mely nyelvekben van meg a vizsgált szó,
- 2) a hangtani kritérium, amely szabályos hangmegfelelések, vagy legalább magyarázható eltérések meglétét követeli meg,
- 3) a jelentéstani kritérium, amely a jelentések azonosságán, hasonlóságán, vagy az eltérő jelentések magyarázhatóságán alapul.

Ízlés dolga, hogy idetartozónak, vagy önállónak tekintjük a

- 4) művelődéstörténeti kritériumot, amely azt követeli meg, hogy a szó jelentése összhangban álljon a művelődéstörténeti háttérrel.

A feladat tehát az, hogy a fenti módszertani elvek alkalmazásával olyan kritériumokat találjunk, amelyek segítségével egy-egy szóról kimutatható, hogy az permi jövevényszó a magyarban, vagy esetleg magyar jövevényszó a permi-ben. Köztudott, hogy közeli rokon nyelvek esetén (márpedig 2000–2500 évvel ezelőtt, az esetleges permi–magyar kapcsolatok idején az őspani és az ősmagyar még közeli rokon nyelvek voltak) éppen a közelség miatt az ősi és a jövevényelemek egymástól való elkülönítése nem könnyű.

A vizsgálatot azzal kezdtem, hogy a számítógéppel kigyűjtettem azokat az etimológiákat, amelyeknek van magyar és permi (votják és/vagy zürjén) tagjuk. Így egy 328 szóból álló listát kaptam. Ez jelenti a kutatás külső keretét, ennek a

listának tartalmaznia kell az esetleges jövevényszavakat.¹² Ezek között a számító gép a következő lépésben 110 olyan etimológiát talált, amelynek nincs obi-ugor tagja. Ez persze nem azt jelenti, hogy ezek a szavak mind permi jövevények lennének a magyarban, hiszen egy-egy mai uráli nyelvben csak az ősi (UR/FU) szóképlet 30–40%-a maradt meg.¹³ Vagyis számos olyan, legalább az ugor alapnyelvből származó magyar szó lehet, amelynek a mai vogulban és osztjákban nincs megfelelője. Az említett 110 szó esetében tehát elméletileg két lehetőséggel számolhatunk: ezek UR/FU eredetű szavak, amelyeknek azonban az obi-ugor nyelvekben nem maradt fenn megfelelője, vagy permi jövevényszavak a magyarban. Ez utóbbi kimutatásához további kritériumok kellene, az azonban kétségtelen, hogy az ebbe a csoportba tartozó szavak esetében valamivel nagyobb annak valószínűsége, hogy ezek permi jövevények, mint azoknál a szavaknál, amelyek csak a nagyobb (328 szóból álló) halmazba tartoznak bele.

A 110-es listát is tovább szűkítve 37 olyan etimológiát találtam, amelynek csak magyar és permi tagja van. Ettől az idetartozó szavak még természetesen lehetnek ősi (UR/FU) eredetűek, de permi–magyar kölcsönzés vagy kölcsönhatás valószínűsége itt még valamivel nagyobb.

További (elsősorban hangtani) kritériumok alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a listában 47 olyan szó található, amelyek esetében az esetleges permi kölcsönzés teljes mértékben nem zárható ki. Az óvatos megfogalmazás azt tükrözi, hogy az esetek többségében nem sikerült egyértelmű pozitív kritériumot találnom, megállapításaim inkább csak intuíción alapulnak.

Biztos vagy nagyon valószínű permi jövevényszavak:

korai PP *áz-vešk3* 'Silber' > PP *áz-veš* > VT *azveš*, ZR *ezš* ~ m. *ezüst*

PP *kenjer*, *kenjir* 'Graupen, Grütze' > VT *kenjir* *kenjir* ~ m. *kenyér*

FP *keske* 'Mitte, Zwischenraum, Abstand' > PP *kos(ip)* > ZR *kos*, *kosp*, VT *kusjip*: *es-k*. ~ m. *küszöb*

Ezek az MSzFE szerint is ősspermi jövevényszavak lehetnek a magyarban.

További lehetséges jelöltek:

FU *pad't3* 'Auerhahn' > korai PP *pajdek* > PP *bajdeg* > ZR *bajdeg*, *bajdik* ~ m. *fajd*, R *fajdok*. Akkor lehet ősspermi jövevényszó, ha még a m. *p-* > *f-* változás előtt került a magyarba. Ellene szól, hogy az etimológiának vogul tagja is van (l. UEW 347.)

¹² Elvben természetesen nem zárható ki az a lehetőség, hogy pl. a magyar nyelv ismeretlen eredetű szavai között is vannak permi jövevények. Olyanok, amelyeknek megfelelői mindkét permi nyelvből kivesztek. Az ilyen jövevényszavak azonban nem mutathatók ki.

¹³ Többnyire nem tudjuk, és talán soha nem fogjuk megtudni: milyen tényezők játszanak közre abban, hogy egy-egy nyelvben mely szavak maradnak meg, és melyek vesznek ki.

?FU *lemp₃* 'schweben, fliegen' > PP *lebj-* > VT *lobj-*, ZR *leb-* ~ m. *lebeg, levegő* stb. Az etimológiának csak magyar és permi tagjai vannak, de ezek egy-mástól függetlenül keletkezett onomatopoetikus szavak is lehetnek.

?FU *sáč₃, seč₃* 'feine (Hanf- od. Flachs-)Faser' > PP *sóž* > ZR *sež* ~ m. *szösz*. Az őspermiből való kölcsönzés lehetősége már az MSzFE-ben felmerült. Az etimológiának csak ez a két tagja van. A kölcsönzés feltevését támogatja a m. szókezdő *sz-*, valamint az a kultúrtörténeti érv, hogy az őspermiek már gyakorolták a szövés-fonás mesterségét. Ellene szól, hogy a permi szóbelseji zöngés affrikáta magyar megfelelőjeként *-gy-*t várnánk. Ez az ellenérv esetleg elhárítható azzal, hogy feltesszük: az ősmagyar a szót akkor vette át, amikor az affrikáta még nem zöngésült.

FU *ter₃* 'Raum/Platz haben/finden' > PP *teri-* > VT *teri-*, ZR *ter-* ~ m. R N *tér-* 'Raum od. Platz haben od. finden, hineingehen'. Az etimológiának csak permi és magyar tagja van. A kölcsönzés mellett szól az elterjedtség, valamint a szinte teljes hangalaki és jelentésbeli azonosság. Ellene, hogy a magyar szó etimológiaiilag összetartozhat a *tér* főnévvel.

FU *wek₃* 'dünn' > PP *vek₃(ni)* > VT *veki* > ZR *veki* ~ m. *vékony*. Az etimológiának csak permi és magyar tagja van. Ez, valamint a képző azonossága támogathatja a kölcsönzés feltevését.

A permi *ž* ~ magyar *gy* megfelelés az általam talált egyetlen, valamennyire is általános hangtani kritérium. Az alábbi megfontolások alapján talán feltételezhetjük, hogy az ősmagyar *ž* (> mai magyar *gy*) permi hatásra alakult ki. Mint arra az 1. pontban már utaltam az őspermiben sokkal erősebb volt a zöngésülési tendencia, mint az ősmagyarban. Az affrikáták rendszere megmaradt, illetve zöngés párokkal bővült. A zöngésülés nemcsak a nazális után álló, hanem az intervokalikus, sőt szórványosan a szókezdő affrikátákra is kiterjedt. Az őspermiben a zöngésülés korábban kezdődött, mint az ősmagyarban, mert ott feltevésem szerint ez volt az az egyik legkorábban (Kr. e. 1500 táján) megindult hangváltozás. Így nem zárható ki annak lehetősége, hogy az ősmagyar *ž* permi hatásra keletkezett. (Bár belső fejlődés eredményeként, vagy török hatásra is kialakulhatott.)

A statisztikai vizsgálat azt mutatja, hogy a magyarban 45 ősi eredetű szóban található ma *gy*. Ezek közül 19 szóban van a *gy*-nek affrikáta (*č, ŋc*) előzménye, ez utóbbiak közül pedig 11 szó a permi nyelvekben is megvan. Ezek a következők:

FU *kočm₃* 'zwiebelartige Pflanze' > *kožm₃* > PP *komiž* > VT *kumiž*, ZR *komiž* ~ m. *hagyma* (48)

FU *kuńce, kuće* 'Ameise' > PP *kožil* > VT *kužiľi*, ZR *kožul* ~ m. *hangya, hangyál* (23)

FU *kuńce*, *kuće*² 'Harn, harnen' > PP *kúž* > VT *kiž*, ZR *kuž* ~ m. *húgy* (24)

FU *kuńce*, *kuće*³ 'Stern' > PP *kožul* > VT *kižil'i*, ZR *kožul* ~ m. *húgy* 'csillag' (25)

FU *lśńćz* 'Bremse, Fliege' > PP *lóž* > VT *luž*, ZR *lež* ~ m. *légy* (26)

?FU *nsńćz* 'stark, hart' > PP *naž* > ZR *naž* 'geizig' ~ m. *nagy* (27)

?FU *ońca* 'Vorder-, Vorderteil' > PP *ož* > VT *až*, ZR *ož* ~ m. *agy* (28)

FU *ońcarz* 'Hauer, Hauzahn' > PP *wóžer* > VT *važer*, ZR *vožir* ~ m. *agyar* (29)

?FU *rańćz*, *raćz*³ 'Lumpen, Fetzen, zerfetzen' > PP *raž* > ZR *raž* ~ m. *rongy* (30)

FU *wića* 'sehen, schauen' > PP *vežji* > VT *vožji*, ZR *viž* ~ m. *vigyáz* (49)

?FU *wsmz* 'Zauberwort, zaubern' > PP *vomiž* > ZR *vomiž* ~ HB *wimagguc* (50)

A *hangya*, *húgy* 'vizelet', *húgy* 'csillag', *agyar*, *rongy* és *vigyáz* esetében természetesen nem arról van szó, hogy ezek permi jövevényszavak lennének a magyarban, hanem csak arról, hogy a permi szavak hatottak a magyarok hangalakjára, vagyis bennük permi hatásra jelent meg a *ž*. A *hagyma* sem lehet permi jövevényszó, de a korai őspermire rekonstruálható *kožma* befolyásolhatta az azonos jelentésű ősmagyar *χοćma* hangalakját. A *légy* 'Fliege', *nagy* és a HB *wimagguc* lehet permi jövevényszó, mivel ezeknek más rokon nyelvi megfelelői nincsenek. A HB *wimagguc* azonban csak abban az esetben, ha a *gg* zöngés affrikátát jelöl és a mai *imád d*-je másodlagos. Az *agy* idetartozása kétséges, mivel az a FU *ajh*³ 'Schläfe' folytatója is lehet. A permi hatás ennél a szónál a az eltérő jelentés miatt is bizonytalan. (A permi szavak jelentése 'Vorderteil'.)

A Moór által emlegetett személyes és kérdő névmások esetében a klasszikus értelemben vett kölcsönzés természetesen szóba sem jöhet. A kétségtelen egyezés, illetve hasonlóság miatt (l. m. *te* ~ ZR *te*, m. *mi*, *ti* ~ VT-ZR *mi*, *ti*, m. *ki*? ~ VT-ZR *kin*?) legfeljebb kölcsönhatásra gyanakodhatunk. Mivel azonban az alapnyelvi rekonstrukciók bizonytalanok (UEW *tš,mš,tš*, *ke/ki*) ezért azt sem lehet biztosan eldönteni, hogy változtak-e egyáltalán ezekben a szavakban a magánhangzók, és ha igen, milyen irányba.

A szóképzleti elemzést összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a kisszámú és többnyire bizonytalan eset nem támogatja intenzív permi–magyar kapcsolatok feltevését.

5. Tipológiai vizsgálat

A tipológiai vizsgálatba bevont paraméterek Hajdú Pétertől származnak, aki a hetvenes években tudtommal elsőként végzett átfogó tipológiai vizsgálatot az uráli nyelvek körében (Hajdú – Domokos 1978: 126–137, 1987: 392–408). A Hajdú által alkalmazott 20 paramétert változtatás nélkül átvettem. Ezek kiválasztásáról, illetve vizsgálat céljáról a szerző így nyilatkozik: „E típusjegyek kiválasztása persze önkényes, de úgy terveztük meg a táblázatot, hogy benne nyelvi szempontból lényeges és jellemző fonológiai, morfonológiai, morfológiai és szintaktikai kategóriák, illetve jelenségek szerepeljenek. Ezeknél a paramétereknél egyelőre közömbös, hogy az egyezések és különbözőségek hogyan jöttek létre, mert az elsődleges cél itt a rokon nyelvek közötti tényleges viszonyok megjelenítése” (Hajdú – Domokos 1978: 126–127). Ezzel az idézettel azt akarom hangsúlyozni, hogy a paraméterek kiválasztását semmiképpen nem befolyásolta az esetleges permi–magyar kapcsolatok problémaköre.

Vizsgálatainak eredményét Hajdú táblázatos formában közli, a német nyelvű műben két táblázat is található. Az alábbi táblázatot a Hajdú – Domokos 1987: 396. lapján található alapján állítottam össze, azzal a különbséggel, hogy az észti, a jurák és a szelkup nyelv oszlopát elhagytam, a zürjént és a votjákat egy közös permi (PE) oszlopban egyesítettem,¹⁴ és a magyar oszlopában az 1. kritérium kijelölését \pm -ra változtattam.¹⁵ A többi kijelölést egyelőre változatlanul hagytam.

	PE	MA	VG	OS	CS	MD	LP	FI
1. Palatalizáció	+	\pm	+	+	–	+	+	–
2. Zöngés explozívák	+	+	–	–	+	+	–	–
3. Affrikáták	+	+	–	+	+	+	+	–
4. Kvantitás	–	+	+	–	–	–	+	+
5. Diftongusok	–	–	\pm	–	–	–	+	+
6. Magánhangzó-harmónia	–	+	–	–	+	\pm	–	+
7. Umlaut, Ablaut	–	–	+	+	–	–	+	–
8. Fokváltakozás	–	–	–	–	–	–	+	+

¹⁴ Hajdú szerint a votják és a zürjén között csak a 20. paraméterben van eltérés. Szerintem azonban a permi nyelvek ebben a paraméterben is megegyeznek. Véleményem indoklását l. a 20. paraméterhez fűzött kommentárban.

¹⁵ A + kijelölés ugyanis bizonyára sajtóhiba. Erre utal, hogy mind a magyar változatban (Hajdú – Domokos 1978:127), mind a német változat 394. lapján található táblázatban \pm áll, és az 1. paraméterhez fűzött szöveges magyarázat is (Hajdú-Domokos 1987:398) ezt a kijelölést indokolja. A hiba miatt sajnos a 397. lapon található statisztikai összesítés magyarra vonatkozó adatai is hibásak.

	PE	MA	VG	OS	CS	MD	LP	FI
9. Duális	–	–	+	+	–	–	+	–
10. Többfunkciójú alapalak	–	±	+	+	–	–	–	–
11. Genitívus	+	–	–	–	+	+	+	+
12. Belső/külső helyviszonyragok	+	+	–	–	+	+	–	+
13. Px + Cx	±	+	+	+	±	–	–	–
14. <i>ś / j</i> -preteritum	–	–	+	+	±	±	+	–
15. <i>-ni</i> infinitívus	+	+	–	–	–	–	–	–
16. Determinált igeragozás	–	+	+	+	–	+	–	–
17. Passzívum	–	±	+	+	–	–	+	+
18. Konverzió	–	±	±	±	–	+	–	–
19. Negatív segédige	+	–	–	–	+	±	+	+
20. SVO-tendencia	±	±	–	–	–	+	±	+

A táblázatban a + értelemszerűen a sajátosság meglétét, a – hiányát, a ± részleges meglétét jelöli. A kijelölések ettől esetleg eltérő jelentéséről az egyes paraméterekhez fűzött alábbi kommentárokban lesz szó. Ezekben indoklom azt is, ha szükségesnek látom a paraméter kijelölésének módosítását. A kijelölések felülvizsgálatát csak a magyarral és a permivel kapcsolatban végeztem el, mivel a többi kijelölésnek a vizsgált probléma (a permi–magyar kapcsolatok) szempontjából nincs jelentősége.¹⁶

Megjegyzések a paraméterekhez:

1. Palatalizáció. Van-e a nyelvben a mássalhangzók körében palatalizáltsági korreláció, tehát *n – ű, l – l'* stb. ? A magyar ±-t Hajdú így indokolja: „A magyar nyelv oszlopában itt azért találunk ± jelzést, mert hangrendszerünk ismeri ugyan a palatalizációt és néhány mássalhangzónak meg is van a lágyított párja (*n – ny, t – ty, d – gy*), de ezeknek az ellentétpároknak a megkülönböztető szerepe nyelviileg alig van kihasználva. Vagyis a gyakorlatban nem nagyon él a nyelv ezzel a lehetőséggel és kevés alappárt tudunk e fonológiai vonással megkülönböztetni (*ad – agy, nana – nyanya*)” (Hajdú – Domokos 1978: 129). Az indoklás számomra azért nem megnyugtató, mert valójában sem a magyarról, sem a + jelzést kapott nyelvekről nem tudjuk, hogy milyen mértékben használják ki a palatalizáltsági korreláció kínálta lehetőségeket. Ezért indokoltabb lenne csak a korreláció meglétét figyelembe venni. Ebben az esetben a magyar oszlopban is + jelölésnek kellene állnia. Végső soron azt a lehetőséget sem lehet kizárni, hogy

¹⁶ Honti László szerint (szóbeli közlés) a 3. paraméter esetében a vogul kijelölés, a 6. esetében a vogul és osztják kijelölés téves. Táblázatomban Hajdú eredeti kijelölései láthatók.

Hajdú maga is módosította véleményét (hiszen a bizonyára utolsóként elkészült táblázatban + áll), csak éppen elfelejtette a szöveges részt ennek megfelelően módosítani.

4. Kvantitás. Disztingtív jegy-e a magánhangzók időtartama (rövid – hosszú)?

6. Magánhangzó-harmónia. „Mi ezúttal e jelenségnek magánhangzó-illeszkedés néven ismert megnyilvánulását teszteljük, vagyis azt, hogy a rokon nyelvi testesebb suffixumok magánhangzó-eleme váltakozik-e a bázis hangszínének megfelelően” (Hajdú – Domokos 1978: 130).

7. Umlaut, Ablaut. „Az Umlaut vagy metafónia olyan többeli magánhangzó-váltakozás, amelyet a végső szótag valamely meghatározott magánhangzója vált ki. Ablautnak vagy apofóniának pedig azt a flexiós jelenséget nevezzük, ahol grammatikai funkció jelölésében a tőmagánhangzó-váltakozásnak (is) van szerepe” (Hajdú – Domokos: i.h.).

10. Többfunkciójú alapalak. „Az alapalak, vagyis a nominativus – főleg az obi-ugor nyelvekben – nemcsak alanyi szerepkörű, hanem a mondat tárgyát vagy a birtokost is kifejezheti. ... Ez a jelenség megvan a magyarban és a szamojédban is, bár mindkét nyelvcsoporthoz van nyelvtani eszköze a tárgyas és birtokos szerkezet kifejezésére, s igen sűrűn él is ezzel a lehetőséggel. E kettősség magyarázza a ± előjeleket a szamojéd és a magyar nyelv oszlopában” (Hajdú: i.h.).¹⁷ Mint a táblázatból látható a permi nyelvek oszlopaiban – jel áll. Ezt feltétlenül ±-ra kell javítani, mert a permi nyelvekben pontosan ugyanaz a helyzet, mint a magyarban, l. VT *pukon kuk* 'székláb', *vu jue* 'vizet iszik'.

11. Genitivus. A magyar oszlopában – jel áll, s ezt Hajdú azzal indokolja, hogy a magyarban nincs önálló genitivusrag. Felfogás kérdése, hogy a *-nak/-nek* ragot két külön ragnak (dativus és genitivus) tekintjük, vagy azt mondjuk, hogy a dativus ragnak genitivusi funkciója is van. Ezért a ± vagy akár a + jelölés is szóba jöhetne. Megjegyzendő még, hogy funkcionális egybeesés van a permi és a magyar genitivusrag között: a birtokos szerkezeten kívül mindkettő használata kötelező a birtoklást kifejező *nekem van házam* (= VT *mįnam korkaje vań*) típusú szerkezetekben. További egyezés, hogy mindkét genitivusrag eredeti helyjelölő esetragból keletkezett, a permi adessivusból, a magyar lativusból.

12. Belső/külső helyviszonyragok. „Vannak olyan nyelvek, amelyek csak az irányhármasságon (hol?, hová?, honnan?) alapuló általános helyjelölő eseteket ismerik. Más rokon nyelvek viszont különbséget tesznek a külső helyviszonyragok (valaminek a felületén, mellett, ill. a reá, mellé, róla, mellől irányultság) és a belső helyviszonyragok között (benne, belé, belőle)” (Hajdú – Domokos: i.h.).

13. Px + Cx. Ez a paraméter a birtokos személyrag (Px) és az esetrag (Cx) sorrendjét mutatja. A magyar típusú Px + Cx sorrend (*ház-am-ban*) +, a finn

¹⁷ Az idézetből Hajdú példáit elhagytam.

típusú Cx + Px sorrend (*talo-ssa-ni*) – kijelölést kap. A permi nyelvekben (és a cseremiszenben) mindkét sorrend lehetséges: egyes esetragok a Px előtt állnak, mások utána (\pm kijelölés). A magyarban a nyelvtörténeti elemzés a személyragozott névutótkban (*mell-ett-em*, *mell-é-m*, *mell-öl-em*) Cx + Px sorrendet mutat ki. Ennek alapján megfontolandónak tartom a magyar esetében is a \pm kijelölés használatát.¹⁸

14. Preteritum: + kijelölést kaptak azok a nyelvek, amelyekben az alapnyelvi *s* múlt időjel folytatói vannak meg, – kijelölést azok, amelyekben a *j*-elemű múlt időjel folytatói mutathatók ki, \pm -t azok, amelyekben mindkét időjel folytatói megtalálhatóak.

15. Infinitivus: A m. *-ni*, permi *-ni* infinitivusképzővel a 3. pontban részletesebben foglalkoztam.

18. Konverzió: A névszók konverziója azt jelenti, hogy „...állítmányi szerepben – minden külön igeképző nélkül – igévé lehet változtatni őket a hozzájuk csatolt igei személyragokkal” (Hajdú – Domokos: i.m. 133). A 3. személyben az igei személyrag lehet nulla morféma. Hajdú szerint ezen a fokon van meg a konverzió az obi-ugorban és a magyarban, pl. *ők fiúk*. És bizonyára ez indokolja, hogy a magyar és az obi-ugor nyelvek oszlopában \pm kijelölés áll. A permiekében viszont –. Ez azért érthetetlen számomra, mert pl. a magyar példamondat votják megfelelője ugyanolyan szerkezetű: *soos pios*. Sőt a permi nyelvekben a kopula jelen időben a többi személyben sem használatos. Tehát itt is meg kell változtatni a permi kijelölést \pm -ra.

20. SVO-tendencia: + = SVO a domináns sorrend, – = SOV, \pm = „SVO tendencia érződik a lappban, magyarban és a permi nyelvek közül a zürjénben” (Hajdú – Domokos: i.m. 136). Ennek a megállapításnak ellentmond, hogy Hajdú eredeti táblázatában a zürjén + kijelölést kapott, mintha olyan SVO-nyelv lenne, mint pl. a finn. Ez azonban nem helytálló, a zürjénnek is \pm kijelölést kellene kapnia. Így a votják és a zürjén kijelölései minden paraméterben megegyeznének, ahogy erre már korábban utaltam.

A fenti kommentárokból kifejtett érvek alapján módosítandó kijelölések:

¹⁸ Természetesen vitatható, hogy a nyelvtipológiában, amely eredetileg tisztán leíró szempontú összehasonlításon alapult, figyelembe vehető-e a nyelvtörténeti elemzés eredményei. Erre a kérdésre én igenlő választ adnék, egyrészt mert semmi sem zárja ki a nyelvtörténeti szempontú tipológiai kutatás lehetőségét, másrészt mert maga Hajdú is támaszkodik a nyelvtörténeti eredményeire, pl. a múltidőjelek tipizálásakor, vagy a mordvin magánhangzó-illeszkedés esetében (i.m. 130).

	PE	MA
1. Palatalizáció	+	± helyett +
10. Többfunkciójú alpalak	– helyett ±	±
18. Konverzió	– helyett ±	±

A módosítás megfontolandó:

	PE	MA
11. Genitivus	+	– helyett +
13. Px + Cx	±	+ helyett ±

Hajdú (i.m. 128) statisztikailag is összegezte a két-két nyelv között mutatkozó egyezéseket és így értékelte azokat: „A két-két nyelv vonatkozásában kapott számértékeket elemezve az a legfeltűnőbb, hogy kiugróan magas, tizenegyet meghaladó értékeket azon nyelvek között tapasztalunk, amelyek egy földrajzi areálban helyezkednek el (PE–CS: 15, FI–LP: 11, MD–CS: 12, SZ–OU: 13, PE–MD: 11), de még a 10-11 közötti értékek is aránylagosan közeli nyelvek között állapíthatók meg (FI–CS: 11). A nagy térbeli távolság miatt rendkívül érdekes – és magyarázatra vár – a MA–MD: 9, MA–CS: 8 és a MA–PE: 10 érték.” Hajdú tehát az egyezéseket elsősorban az areális kapcsolatoknak tulajdonítja, azt is elismeri azonban, hogy: „Az egyezések lehetnek ősi rokonság következményei (pl. 1, 3, 6, 10, 11, 16, 18, 19), magyar–finn viszonylatban a 14. sz., szamojéd–obiugor–lapp viszonylatban a 9. sz. is. Viszont nemcsak közeli nyelvek tulajdonságjegyei lehetnek késői fejlemény eredményei (pl. a magyar és obi-ugor nyelvek közötti pozitív egyezés a 17. paraméterben), hanem a távolabbi nyelvek megegyései is képviselhetnek szekundér állapotot (pl. magyar–finn egyezés a 2. [helyesen a 4. Cs. S.] vagy 12. paraméterben)” (i.m. 136).

Mint láttuk, a javasolt korrekciók figyelembevételével a permi nyelvek és a magyar között nem 10, hanem 13, sőt esetleg 15 egyezés is van. Ez mindenképpen kiugróan magas és ezért magyarázatra vár. Mint láttuk Hajdú a feltűnően nagyszámú egyezést összefüggésbe hozza a földrajzi közelséggel, vagyis az egy areálba tartozással. Ez a földrajzi közelség hosszabb-rövidebb ideig természetesen a múltban is fennállhatott, vagyis a feltűnően nagyszámú egyezést az is okozhatta, hogy a magyarok és a permiek elődei valamikor a múltban hosszabb ideig egymás közelében éltek. Különösen kézenfekvőnek tűnik ez a magyarázat, ha figyelembe vesszük, hogy a permi–magyar egyezéseknek több mint fele innováció, bár azt a lehetőséget sem lehet kizárni, hogy egyes ősi sajátságok megőrzése is külső hatás eredménye. Vagyis az ebben a pontban tárgyalt tipo-

lógiai paraméterekben mutatkozó egyezések intenzív és valószínűleg hosszabb ideig tartó permi–magyar kapcsolatok feltevését támogatják.

6. Összegzés

Vizsgálódásaim ellentmondásos eredményre vezettek. A mássalhangzók zöngésülése és a tárgyalt alaktani sajátságok lehetnek a magyarban permi hatás eredményei, de kialakulhattak egymástól függetlenül is, párhuzamos fejlődés következtében. A szókészleteti vizsgálat azt mutatta, hogy volt ugyan valamelyes kapcsolat az ősmagyarok és az őspermiek között, de nincs arra bizonyíték, hogy ez a kapcsolat különösebben erős és tartós lett volna. A tipológiai vizsgálat eredménye viszont – úgy tűnik – hosszan tartó és intenzív kapcsolatokra utal.

Egyelőre nem látom, hogyan lehetne ezt az ellentmondást feloldani, de a probléma esetleges megoldásához vezető út talán felvázolható. Egyrészt jelentősen növelni kellene a tipológiai vizsgálatba bevont paraméterek számát. Vajon a kibővített vizsgálat is hasonló eredményre vezetne?¹⁹

Másrészt – és ezt már évek óta hangoztatom – rekonstruálni kellene az ún. közbeeső vagy relatív alapnyelveket, rekonstrukción itt a teljes nyelvi rendszer (a szókészletet is beleértve) rekonstruálását értve. A dolgozatomban tárgyalt téma szempontjából elsődlegesen a finn-permi, illetve az ősgugor és ősi obi-ugor alapnyelv rekonstruálására lenne szükség. Ezekből kiindulva és a már rendelkezésre álló őspermi rekonstrukciót (Csúcs 2005) felhasználva kellene rekonstruálni és ennek alapján összehasonlítani az érintkezések feltételezett időszakában beszélt őspermi és ősmagyar nyelvet. Meggyőződésem, hogy egy ilyen összevetés segítségével igazolható vagy cáfolható lenne az intenzív őspermi–ősmagyar kapcsolatok elmélete. Addig azonban csak azt mondhatjuk, hogy ez a feltevés lehetséges, de nem bizonyított. És csak ezután érdemes foglalkozni az esetleges kronológiai kérdésekkel.

ADATTÁR

Az adattárba azokat az UEW-ből származó és cikkemben tárgyalt etimológiákat vettem fel, amelyeknek van permi és magyar tagja. Elhagytam a nyelvi adatok forrásmegjelölését, a nyelvcsaládon belüli kölcsönzéseket, a magyarázatokot és a szócikk szakirodalmát. Az UEW-ben használt rövidítések feloldását itt nem

¹⁹ Ezzel kapcsolatban utalni szeretnék a legutóbbi finnugor kongresszus után elindult nemzetközi együttműködésre az uráli nyelvek tipológiai szemléletű kutatásában. Ennek eredményeit néhány év múlva talán a permi–magyar kapcsolatok kérdéskörében is fel lehetne használni.

adom meg. A jegyzékben a szóbelseji *-NC-* hangkapcsolatot, szókezdő zöngés explozívákat és permi zöngés affrikáta ~ magyar *-gy-* megfelelést tartalmazó etimológiák találhatók (ebben a sorrendben).

Szóbelseji nazális + explozíva/affrikáta kapcsolatok

*-mp-

(1) *kumpa* 'Welle' UR

Finn. *kumpu* 'Hügel, Anhöhe, Höhe; (dial.) hohe, runde Welle in der Stromschnelle', *kumpua-* od. *kumpuu-* 'quellen, hervorquellen, wallen sprudeln, hervorsprudeln, aufsprudeln (wie das Wasser aus einer Quellader); schäumen, gischen, gäschen, kochen, siedeln, schwellen, übersiedeln, aufschwellen, brodeln'

Est. ? *kummu-* 'sich häufen, sich ansammeln'

Lapp. L *kábbá* 'Anhöhe od. kleinerer Berg ohne steile Abhänge; isolierter Hügel od. kleiner Berg in einem Moor od. in einem sumpfigen Gelände', N *gobbolaste-* 'in aqua dormire (de phoca)', L *káppál* 'Netzflöße, Schwimmer', *káppál'ti-* 'auf dem Wasser umhertreiben, schwimmen'

Mord. M *komba* 'kleiner Hügel auf der Wiese', E *kumboldo-* 'in wellenartiger Bewegung sein, wallen', M *komboldo-* 'hervorquellen, wogen, wallen, brodeln',

Wotj. *gibed* 'humusz, televény (föld)'

Syrj. Vm. *gib-*, Pr. V *gibal-* 'in Scharen schwimmen (Fische), plätschern, spielen (Fische), wobei auf dem Wasser ein leichtes Wogen, kleine Wellen entstehen (V), auf das Wasser mit dem Schwanz schlagen', PO *gəba-l-* 'id.', Le. *gibad*, Pr. *gibad*, *gubad*, V *gibed* 'Moorgrund (im Sumpf) (V), Heumahd, Wiese (Le.), Bülte (im Sumpf) (Pr.)'

Ostj. V *kōmp*, DN O *χump* 'Welle'

Wog. TJ *kop*, KU *χop*, P *kup*, LM *kump*, So. *χump*

Ung. *hab* 'Schaum; Schnee (Ei); Welle, Woge'

Jur. O *χāmpa* 'Welle, Woge', Lj. *kampLe* 'es schaukelt (ein Boot auf den Wellen)'

Jen. *kaba* 'Welle'

Twg. *koŋfu* (Gen. *kombu*)

Selk. TaU *qāmpē*, Ty. *qōmp*, Ke. *ḵoombv*, *ḵómbə*, Tur. *ḵāmpēr-* 'obenauf schwimmen'

(2) *cump3(-l3)* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde' ?FU, ?UG

Finn. ? *sammi* 'Kufe', *sampio* 'große Kufe', *sammio* 'Bottich, Kufe, Kübel'

Wotj. ?? [*c'ib* 'Schaufel']

Syrj. *c'ib* 'lapát']

- Ostj. ? [DN *t'õmpal* 'Kelle von Birkenrinde', Kaz. *šumpal* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde']
 Wog. KU *šumpal*, So. *šumpal* 'Trinkgefäß aus Birkenrinde']
 Ung. ? (dial.) *csobolyó*, *csobolya*, *csoborló*, *csoborlyó*, *csobilló*, *csubujó* 'Handlägel; feldflaschenartiges, flaches Fäßchen der Feldarbeiter und Hirten für Wasser; kleines rundes Holzgefäß / für Wasser oder Wein); scheibenförmiges Holzfäßchen mit einem Loch an der Seite'

(3) *lemp3-* (*lämp3-*) 'schweben, fliegen' fu

- Wotj. ? [S K *lob-* 'fliegen, schweben', G *lobal-* 'fliegen'; G *lobī-*, M *lob-* 'fliegen'; G M J MU *lobà-* '(freq.) fliegen']
 Syrj. V *leb-*, P *veb-* 'id. (V); an die Oberfläche des Wassers kommen, auftauchen (z. B. Holz) (P); aufgehen (Teig) (P)', PO *le-bal-* 'fliegen']
 Ung. ? *lebög-* 'schweben, flattern', *levegő* 'Luft; (altung.) Gehänge; Zinne', ? *libög-* 'schweben, schaukeln', ? *libben-* 'auffliegen, flattern'

-mt-

(4) *amta-* 'geben' FU

- Finn. *anta-* 'geben; schenken'
 Est. *anda-* 'geben; hingeben, widmen'
 Lapp. N *vuow'de-* -wd- 'sell', L *vuob'tē-* ~ *vuog'tē-* id., K Ko. Not. *uū^dtē-* 'geben'
 Mord. E M *ando-* 'nähren, ernähren, füttern'
 Wotj. S *ud-* 'tränken, zu trinken geben, mit Getränk bewirten; Speise vorsetzen od. reichen, K *ud-* : *vu udânâ* 'tränken (mit Wasser)' (*vu* 'Wasser'); G *udī-* S MU *udī-* M *ud-* 'trinken geben, tränken'
 Syrj. Lu. P *ud-*, PO *ud-* 'tränken, zu trinken geben (Lu. P PO), füttern und tränken (P)'
 Ung. *ad-* 'geben; schenken'

(5) *tumte-* 'fühlen, anrühren tasten, betasten' UR

- Finn. *tunte-* 'fühlen, empfinden, verspüren, merken, wahrnehmen; kennen, erkennen, wissen'
 Est. *tunde-* 'empfinden, fühlen, merken, erkennen, kennen, sich verstehen auf etw.'
 Lapp. N *dow'dâ* -wd- 'know; perceive, sense, understand, know about, be able to find out what something is; have presentiment of; acknowledge, admit', Wfs. *tāb⁴tā-*, *Dämtē-* 'kennen, fühlen, spüren', K A *tomtō-* 'verstehen', Ko. Not. *toB^dt^v-*, Kld. *tom^dtw-* 'kennen'

- Wotj. S *tod* 'Wissen, Kenntnis, Gedächtnis', S K *tod-*, G *tođi-* 'wissen (S K G), verstehen etw. (S K), kennen, erfahren (G), G *tod* 'Wissen'; G M J *todmà-*, MU *tođ'mà-*, *tokmà-* 'kennen, erkennen; (J MU auch) bemerken; (MU auch) verstehen'; J *todmaški-*, MU *tođ'maški-* 'kennen, erkennen (MU); bekannt werden, Bekanntschaft schliessen od. machen, kennenlernen (J)'
- Syrj. *teđ* : S *t. viļe usi* 'kam ins Gedächtnis', P *teđve usis* 'kam mir ins Gedächtnis; S P *teđ-*, PO *tòd-* 'wissen (S P PO), kennen, erkennen, erfahren (S P)', S *tiđal-*, P *tiđav-*, PO *tida-l-* 'sichtbar sein'
- Ung. *tud-* 'wissen, kennen; imstande, fähig sein'
- Jur. O *tumtā-* 'kennen'
- Jen. *tudda-* 'erfahren, erraten'
- Twg. *tumtu²a-* 'erraten'
- Kam. *tâmnâ-*

(6) *omte* '(Brust-, Bauch-) Höhle' FU

- Finn. ? *onsi* (Gen. *onnen*), *ontelo* 'hohl; Höhlung'
- Est. ? *oos* (Gen. *oone*), *õõs* (Gen. *õõne*) 'Höhlung, Höhle'
- Lapp. N *vuow'dâ -wd-* 'the cavity inside an animal's body (of the chest and abdomen together)', L *vuob'ta ~ vuog'ta* 'id., beim Menschen'; Ko. P *vüõv̄D̄A* 'Brusthöhle', Not. *vüõB̄^diA* 'Bauchhöhle (mit Inhalt)'
- Mord. ? E *undo*, M *unda* 'Höhlung (In einem Baumstamm)'
- Wotj. ? J *udur* 'Öffnung des Bienenstockes'
- Ostj. V Vj. *ont*, DN *unt* 'Inneres (V Vj. DN), Bauch (V), Bauchhöhle (worin die Eingeweide liegen) (Vj.)', DN *untər* 'Leib, Magen', Kaz. *wəntər* 'Brust-, Bauchhöhle'
- Wog. KM LO *ōntər* 'Magen (KM), Gebärmutter (LO), das Innere (des Menschen) (N)', LM *oāntər*, *wāntər* 'Magen'
- Ung. ? *odú* (Akk. *odút ~ odvat*) 'Höhle; (Baum)Loch, (Wild) Bau', (dial.) *odor* 'Höhlung, Höhle'

(7) *oŋte* 'Höhle, Höhlung' FU

- Finn. ? [*onsi* (Gen. *onnen*), *ontelo* 'hohl; Höhlung']
- Est. *oos* (Gen. *oone*), *õõs* (Gen. *õõne*) 'Höhlung, Höhle']
- Lapp. N *vouw'dâ -wd-* 'nesting box for ducks' L *vuou'ta* 'Höhlung, Höhlraum (in einem Baum)', Ko. Not. *vüü^diA*, Kld. *vüü^dt*, T *vüü^dt^A* 'Baumhöhle, Nistloch'
- Mord. ? E *undo*, M *unda* 'Höhlung (in einem Baumstamm)'
- Wotj. ? J *udur* 'Öffnung des Bienenstockes';

- Ostj. V DN *oŋət* 'Höhlung (im Baume)', Kaz. *oŋət* 'Nest eines Wasservogels in einem Baume'
 Ung. ? *odú* (Akk. *odút* ~ *odvat*) 'Höhle; (Baum)Loch; (Wild)Bau', (dial.) *odor* 'Höhlung, Höhle'

-nt-

(8) *pentz-* 'zumachen, decken' FU

- Wotj. S *pod-* 'zumachen, zuschließen (Tür), einen Bienenstock aufstellen an einem Baume', (WICHM.) J *podj-* 'zumachen';
 Syrj. Lu. *ped-* 'id.; schließen', S *pedlal-*, PJ *pedva-v-*, PO *pódnal-*
 Ostj. V DN *pent-* 'bedecken, schließen (die Tür) (V), einsinken, versinken, stecken bleiben (DN)', O *pent-* : *pentəs* '(Sonne, Mond) ist bedeckt'
 Wog. TJ KU P *pänt-*, So. *pant-* 'zumachen'
 Ung. *föd-*, *föd-* 'decken, bedecken, zudecken'

(9) *kentz* (*käntz*) 'Zeit' ?FU

- Syrj. ?? Le. *kad* 'Zeit', S *kežan-kad* 'Säzeit, Saatzeit' (*kež-* 'säen'), P *si kadę* 'zu der Zeit'
 Ung. ?? (dial.) *kéd-* : *ekkedig* 'ez ideig; bisher' (1492—95: *coronked*, GuaryK 77), ? (altung.) *kedig* 'aber, (und) doch, (und) zwar'

(10) *kintz* (*küntz*) 'Nebel, Dampf, Rauch' UR

- Wotj. *kid* usw.: S *čijkid* 'Nebel', K *čəŋ-kād* (*šəŋkāt*), 'schwacher Nebel, Dunst' (*čij* 'Rauch'), ? S *kid* 'Verstand, Sinn; Mut', ? S *mil-kid*, K *mäl-kād* 'Gemüt, Denkweise, Sinn; Lust, Wunsch' (*mil* 'Lust'); (WW) S *kid*: *čij-k.*, MU *kij*: *čij-k.* 'Nebel (MU), kleiner Nebel (S)'
 Syrj. ? *kid* : S *mil-kid*, P *mijkid* 'Verstand, Vernunft (S); Verständnis, Gemütsart, Charakter (P)', PO *mөлкөд* 'Charakter'
 Ung. *köd* 'Nebel'
 Jur. O *sun* 'Dampf, Rauch'
 Jen. *suddo* 'der aufsteigende Rauch'
 Twg. *kinta* 'Rauch'
 Selk. NP *symdə* (Px I. Sg. *syndim*)

(11) *wäntz-* 'sehen, schauen' FU

- Syrj. S Lu. *vidli-* 'sehen, schauen, hinsehen, besehen, betrachten; befühlen, betasten; kosten, schmecken (tr.)'

Ostj. Ni. *wat-*, Kaz. *want-*, O *wánt-* 'ansehen', Kaz. *wantəpsaŋ*, O *wántəpsaŋ* 'von gewöhnlichem Aussehen, »nicht schön und nicht häßlich« (Kaz.); hübsch, nett (O)'

Ung. *véd-* ' (be)schützen, verteidigen'

(12) *sente-* 'sich vermehren, geboren werden' FP, ?FU

Finn. *synty-* 'geboren werden; entstehen'

Est. *sündi-* 'sich ereignen; entstehen, geboren werden'

Syrj. S P *sod-*, PO *su-d-* 'sich vermehren'

Ung. ? *ell-* 'Junge werfen' (1177: ? *Edlelmes coniunx mea*, Nyr. 32: 233)

(13) *šántš* 'Getreideart' FU

Tscher. KB *šädäŋgə* 'Weizen', U B *šədaŋ*, M *šidaŋ*

Syrj. S *šobdi*, P *šogdi*, PO *šu-gdi*

Ostj. V *länt* 'Getreide (Gerste, Roggen, Hafer); Grütze, Graupen', Vj. *jänt* 'Gerste', DN *tánt* 'id.; Getreide', O *länt* 'Mehl'

Ung. ?[†] ? *ed*, ? *éd* 'Getreide' (1380–1410: *ed* zar 'arista', BesztSzj.)

-ŋk-

(14) *c'äŋkə ~ säŋkə* 'brechen' FU

Mord. ?? E *šive-* 'brechen, abrechen (intr.)'

Wotj. S *č'ig-*, K *č'eg-*, *č'ig-* 'sich zerreißen, brechen (intr.) (S K); zerreißen, abrechen, zerbrechen (tr.) (K)', G *c'igî-* 'brechen, abrechen (tr., intr.)'

Syrj. S P *c'eg-* 'brechen, zerbrechen, entzweibrechen, in Stücke zerbrechen (tr.); brechen (Brett, Fuß) (intr.)', PO *c'i-g-* 'brechen (tr., intr.)'

Ostj. V *söŋk-*, Trj. *säŋk-* DN O *seŋk-*, 'schlagen', DN O *seŋkep* 'Knüttel'

Wog. T *säŋg-*, K N *saŋk-* 'brechen, stampfen, zerschlagen', P *saŋk-* 'hacken', TJ *säŋkâp*, KU *söŋkəp*, P *saŋkəp*, LO *säŋkap* 'Mörser (zum Stoßen)'

Ung. *szeg-* 'einsäumen, nähen; (Brot) schneiden, anschneiden'

(15) *čeŋke* 'Dampf, Dunst' oder 'warm, Wärme' FU

Finn. *henki* (Gen. *hengen*) 'Atem; Zugwind; Leben; Person, Kopf; Geist'

Est. *hing* (Gen. *hinge*) 'Atem, Hauch, Luft (bewegte), Duft, Geruch; Leben, Seele; Person'

Wotj. S M *žog*, Uf. *žog* 'sehr warm, drückend heiß, schwül'; G S M J MU *žog*, G *žok* ' (Adv.) rasch, geschwind, schnell (G J MU), sogleich, sofort (G J), bald, binnen kurzem (G), heiss (M MU S), schwül (M S); lodern (brennen) (S); (Adj) heiss, schwül (M S)'

Ostj. Trj. *čëŋk*, O *säŋk* 'Wärme, Hitze', (PD 2755) Ko. *čëŋk* 'heiß, Hitze'

Wog. TJ *säk*, KU *sax*, P *sak*, So. *säŋk* 'Schwüle'

Ung. ?? -*ség*, -*ság*, (selt.) -*szág* (Suffix zur Bildung von Abstrakta u. Sammelnamen): *erdőség* 'Waldung', *jóság* 'Güte', *jószág* 'das Gut, Vermögen; Vieh', *ország* 'Land, Reich, Staat'

(16) *čenkə* 'Keil' FU

Wotj. S K *čog* 'Pflock; Nagel (bes. aus Holz)'; G *čog* id.

Syrj. S Lu. *čeges* 'Seitenbrett (am Ende) der Wandbank (S), Pfeiler neben dem Ofen, worauf das Ende der Tragsparren der Schlafpritsche liegt (Lu.)'

Ung. (dial.) *csegely* (Akk. *csegelyt*, ? *cseglyet*) 'ékalakú szántóföld, rét, kaszáló, sziget; keilförmiges Ackerfeld, keilförmige Wiese, Heuwiese, Insel'

(17) *kaŋə-* (*kaŋkə*) 'klettern, steigen' UG, ?FU

Syrj. ? S P *kaj-* 'aufsteigen, aufgehen, hinaufklettern, klettern, sich erheben', PO *kaj-* 'steigen, hinaufgehen'

Ostj. V *kaŋət-*, DN *χoŋχ*, O *χoŋ-* 'klettern; bergauf gehen, stromaufwärts fahren', DN O *χaŋtep* 'Treppe, Leiter'

Wog. TJ *kēŋk-*, KU So. *χāŋχ-*, KO *kēŋk-*, P *kaŋk-* 'klettern, aufklettern'

Ung. *hág-* 'treten, steigen, schreiten; (Tier) decken, beschälen', *hágcsó* 'Auftritt, Tritt; Trittleiter'

(18) *muŋkə* 'Körper' FU

Tscher. KB *moŋəŋər*, U B *moŋər* 'Rumpf, Leib; (B auch) Körper; Richtung; Seite'

Wotj. S *migor*, K *mugor* 'Körper, Wuchs, Statur, körperliches Äußere, Gestalt', G *mugor* 'Körper, Leib';

Syrj. V P *mig* 'Schoß (am Kleid), Leib (am Hemd) (V), Unterteil, Leib (am Frauenhemd) (P)', SO *miger* 'törzs, alak, termet', P *mige-r* 'Wuchs, Leibesgestalt, Rumpf', PO *mögər* 'Leib, Rumpf'

Ung. *mag* (Akk. *magot*) (nach 1416/ um 1450: *maguabol*, BécsiK 10; 1617; *magu*, Lép.: PTük. 402 NySz.) 'Samen; Korn; (Frucht) Kern; Nachkommen, Nachkommenschaft, Samen', *maga* 'selbst; allein; Sie; (altung.) und doch, zwar; (dial.) wohl, zwar; mein Mann', ? *magas* 'hoch; (altung.) Höhe', (dial.) *magló* 'szaporitás végett tartott disznó; Zuchtschwein', *magvas* 'kernig, gehaltvoll'

(19) *puŋka* (*poŋka*) 'Knollen, Beule, Unebenheit' FU

Finn. *punka* '(kleiner) korpulenter od. dicker Mensch'

Est. *pung* (Gen. *punga*) 'Hervorragendes, Rundliches (Knolle, Knospe,

Knauf, Knopf, Beule etc.)'

- Lapp. N *bug'ge* -gg- 'bump, lump; hump, swollen or expanded object', *bog'ge* -gg- 'a short, fat one (person, animal or thing)'
- Mord. E *pokol'* 'Klumpen, Klümpchen, Stückchen', M *pokol'*, 'Knäuel; Geschwulst; Stück'
- Wotj. ?? S *pog* 'Klumpen'; G M *pog* 'Klümpchen (G M), ballförmiger Klumpen (M), Ball (M)'
- Syrj. S *bugil'* 'Augapfel, Auge', (WIED.) *bugil'* 'Erhabenheit, Wölbung, Hervorstehendes, Knospe, Auge'
- Ostj. Trj. *puŋka!* 'festgebackener Schnee (an der Schiene des Schneeschuhs)', DN *poŋxal* 'Knollen am Baume', Kaz. *poŋka!* 'Unebenheit (auf der Birkenrinde), Asthöcker, (Birkenbaum)knollen', Trj. *puŋkat* 'Geschwür, Geschwulst (bei Menschen, Tieren, Fischen), Eiterbeule', DN *poŋxat* 'Geschwür, Eiterbeule, Karbunkel'
- Wog. So. *p̄χlip* 'Knopf'
- Ung. ? *bog* (dial. *bag*, *göb*, altung. *bög*) 'Knoten'

(20) *reŋkə* 'warm, heiß' ?FU

- Wotj. S *žog*, K *žog* 'sehr warm, heiß (S), rasch, geschwind; schnell, eilends (S K)', (WICHM.) G *žok* 'sogleich, geschwind, leicht'
- Syrj. S *regid* 'schnell, bald'
- Ung. ? *rég* 'lange, längst' *reg* (altung.) 'Morgen'; (dial.) *regös ének* 'Weihnachtszauberlied', *rege* 'Märchen, Sage', (dial.) *regelye* 'rejtett hely erdőben stb.; Versteck in dem Wald usw.', (dial.) *regös* 'karácsony másodnapján többedmagával házról házra járó és verses köszöntőt mondó fiú v. legény; einer der am zweiten Weihnachtstag von Haus zu Haus gehenden und einen gereimten Gruß sagenden Jungen od. Burschen; (altung.) varázsló, énekes; Zauberer; Sänger', *rögtön*, *rögvest* 'sogleich, sofort'

(21) *šoŋkə* 'eng, Bedrängnis; eng werden' ?FU

- Wotj. S *šug* 'schwerlich, mühsam, Beschwerlichkeit, Mühe, Plage; traurig, bekümmert, Trauer, Kummer, Schmerz, Leid', G *šug* 'eng, unbequem, schwer';
- Syrj. S P *šog* 'Trauer, Sorge, Betrübniß (S P); Ermattung, Schwäche, Übelkeit, Neigung zum Erbrechen (P)', PO *šog* 'Mattigkeit, Schwindel, Leid'
- Ung. ? *aggód-* 'sich kümmern; (dial.) zu Kuhquark werden (saure Milch am warmen Ort)'; (dial) *óg-* 'sich ängstigen, sich kümmern, für etwas Sorge tragen'

- (22) *waŋə-* (*waŋkə-*) 'schlagen, schneiden' UG, ?FU
 Wotj. ? [S K *vand-* 'schneiden, abschneiden, zuschneiden, abstechen (ein Tier), schlachten', G *vandī-* 'schneiden, schlachten; erstechen'; G *vandī-*, S M J MU *vandī-* 'schneiden, schlachten; erstechen; sägen'
 Syrj. S P *vundī-*, PO *vundi-* 'schneiden (S PO), ernten (P PO)']
 Ostj. V *waγ-*, DN *waŋχ-*, O *waŋ-* 'behauen'
 Wog. TJ *waŋk-*, KM P *wəŋk-* 'schlagen', LO *wōŋχap* 'Hammer'
 Ung. *vág-* 'schneiden; hacken, spalten; hauen, fällen (Baum); schlachten, (ab)stechen'

-*ńć-*

- (23) *kuńće* ~ *kuće* 'Ameise' FU
 Finn. *kusiainen*, *kusilainen*
 Est. *kusilane*, *kusiline*, *kusikas*
 Wotj. S *kuźil'i*, K *kuźil'i*, G *kuźil'i*, *kuźil'i*
 Syrj. S *koźul*, SO *koźul*, P *keźjiv*
 Wog. ? TJ *künš-* : *k.-kaškēj*, KU *χon's-* : *χ.-χošγaj*, LU *kun's-* : *kun'skōšaj*
 Ung. *hangya* (dial. *hangyal*, *hangyál*)

- (24) *kuńće* ~ *kuće* 'Harn; harnen' UR
 Finn. *kusi* (Gen. *kusen*) 'Harn, Urin', *kuse-* 'harnen'
 Est. *kusi* (Gen. *kuse*) 'Harn, Urin', *kuse-* 'harnen, urinieren'
 Lapp. N *guž'žā* ~ *gøž'žā* -*žž-* 'urine', *guž'žā* ~ *gøž'žā* -*žž-* 'make water, piss; piss on', L *kádtjá* 'Harn, Urin', *kádtjá-* 'harnen, Wasser lassen', K T Kld. *kon'č*, Not. *kočč* 'Urin', T *kon'či-* 'harnen'
 Tscher. KB *kāž-wət* 'Urin' (*wət* 'Wasser'), *kāž-a-* 'harnen'
 Wotj. S *kiž*, K *kīž*, *kiž* 'Urin', S *kižal-*, K *kāžal-* 'harnen, anpissen'; G *kīž*, M J *kiž*, 'Urin, Harn'
 Syrj. S P *kuž*, PO *kūž* 'Urin, Harn', S *kužal-*, P *kužav-* 'harnen', PO *kūža-l-* 'id.'
 Ostj. V *kōsjēŋk*, DN *χōsjēŋk*, O *χōs* 'Harn' (*jēŋk* 'Wasser'), V *kōs-*, DN O *χōs-* 'harnen'
 Wog. TJ *košwēt'*, KU *χošwit'*, P *kušwüt'*, So. *χušwit* 'Harn' (*wēt'* usw. 'Wasser'), TJ *kon'č-*, KU *χon's-*, P *kun's-*, So. *χun's-* 'harnen; beißen (von der Ameise)'
 Ung. *húgy* 'Harn, Urin', *hugyoz-* 'harnen'
 Twg. *kunsə* 'húgy; Harn'
 Selk. TaU *kūše* 'urina', *kūšempe* 'pissen', Ty. *kūš* 'Urin', *kūša-* 'pissen'
 Kam. *kənze*, *kunze* 'Harn; Urin', *kənzə-* 'pissen'

(25) *kuńćz* ~ *kućz* 'Stern' URWotj. S *kiźil'i*, K *kiźil'i*, G *kiźil'i*, *kiźil'i* 'Stern; Funke'Syrj. S *koźul*, P *keźi-v* 'Stern', SO *koźul*Ostj. V *kos*, DN *χus*, O *χos*Wog. TJ *kōn's*Ung. † *húgy*, (aber dial. *kaszahúgy* 'Orion')Selk. Ta. *kiška*, Ke. *kesaka* (*kesangka*), Ty. *qešqasej* 'id., (auch) der Mond'Kam. *kuńźəwej*, *kənźəwej*, *kinźigej* 'Stern'(26) *luńćz* 'Bremse, Fliege' FUWotj. S *luź*, K *luź* 'Bremse, Pferdefliege', G *luź*Syrj. S *leź*, P *veź* 'Bremse, Viehbremse', PO *luź* 'Bremse'Ung. *légy* (Akk. *legyet*, dial. *legy*) 'Fliege'(27) *nsńćz* 'stark, hart' ?FUSyrj. ?? S PO *naź* 'geizig', Vm. *naź* : *n--drug* 'bald', ? *nac'* 'ganz, ganz und gar'Ung. ?? *nagy* 'groß; hoch; weit, lang; der Erwachsene; (altung.) Ober-, Haupt-; (altung.) sehr, viel'(28) *on'ca* 'Vorder-, Vorderers, Vorderteil' FP, ?FUFinn. *otsa* 'Stirn'Karj. *oćca* 'otsa, edusta; Stirn, Platz vor etw., Vorderseite'Est. *ots* (Gen. *otsa*) 'Ende (sowohl erstes als letztes, Anfang und Schluß), Spitze, Gipfel; Stirn'Tscher. KB *anzâl*, U *on'žal* 'das vorn gelegene, das vordere, Vorder-', B *on'žâl* 'Vortuch', KB *anzâlnâ*, B *on'žâlno* 'vor (Dat.)'Wotj. S *aź*, K G *aź*, *aź* 'Vorderteil, Vorderraum; Ort, Platz (im allgemeinen); Kleidschoß, Vorderteil des Kleides', S *ažin* 'Vor (Dat.)' usw.Syrj. S *voź* : *ker-ka-v*. 'Raum vor dem Haus' (*ker-ka* 'Haus'), P *oź* 'Vorderseite, Raum vor etw.', PO *uź* 'Vorderraum, Vorderes', S *vožin* 'vor (Dat.), vorn'Ung. ? *agy* 'Gehirn, Mark; Nabe; (altung.) Schädel'(29) *ońca-rz* 'Hauer, Hauzahn' FUWotj. S *važer*, K *važer*, G *wažer* 'Hauer, Hauzahn'Syrj. Pr. *vožir* 'id.; Eckzahn (Augenzahn)'; Ud. *vežir*Ostj. ? DT Kr. *ąjt'al* 'Reißzahn des Bären (DT), (hypokr.) Zahn des Bären (Kr.)', Kam. *ąjt'al* 'Backenzahn', (65) O *ąńsár* 'hinten am Gürtel'

- getragener Bärenzahn', Kaz. *ān'sar* 'Eck-, Reißzahn des Bären'
 Wog. T *an'sér* 'großer Zahn (auch bei dem Menschen)', (WV 82) TJ *en'c'ar*,
 KU P *ān'sar*, So. *an'sar* 'Hauzahn', N *an'sar* 'Hauer des Bären'
 Ung. *agyar* 'Hauer, Hauzahn'

- (30) *ran'c'z ~ rac'z* 'Lumpen, Fetzen; zerfetzen, auftrennen, losbinden' ?FU
 Lapp. ?? I *rut't'sēh* 'etw. Abgenütztes (z. B. Rindenkorb-schachtel)', Ko. *ručč*
 'Körbchen aus Birkenrinde'
 Tscher. ? J *rance-*, U *ron'c'e-* 'auseinandernehmen, auseinanderwickeln,
 aufflechten, auftrennen', B *ron'c'e-* 'ausfasern (z. B. die Schnur),
 ausflechten (z. B. den Knäuel)'
 Syrj. ? S *raž-* 'losbinden, losmachen (z. B. einen Gürtel)', P *raž-* 'id.;
 auffasern (z. B. einen Strumpf), niederreißen, abbrechen (z. B. ein
 Haus)'
 Ostj. ? Vj. *rāt'j* 'Lappen, Lumpen', V *rāt'amt-* 'zerfetzt werden, zu Lumpen
 zerfallen'
 Ung. ? *rongy* 'Fetzen, Lumpen; lumpig'

- (31) *końc'z ~ koč'z* 'lang' UR
 Tscher. KB *kuž'ā*, U *kužu*, *kužo* 'lang'
 Wotj. S *kuž*, K *kūž*, G *kūžž* 'lang, (S K auch) hoch (von Pflanzen)'
 Syrj. S P *kuž*, PO *kiž* 'lang, (S P auch) Länge'
 Wog. TJ *koš'aw*, KU *χos'a*, P *koš'a*, So. *χosa* 'lang'
 Ung. *hosszú* 'lang'
 Kam. *kunzu* 'längs; bei, in der Nähe von'

- (32) *końc'kz ~ koč'kz* 'Bast, Baumrinde' FU, ?UR
 Finn. *kosku*, *koskus* (Gen. *koskuksen*) 'dicke Baumrinde, Platte von
 Fichtenrinde'
 Est. *kosk* (Gen. *kose*) 'in langen Streifen abgezogene Fichtenrinde: der (aus
 Rinde gefertigte) Lockstock für Bienen im Walde'
 Syrj. S *kaž* : *pož'em-k.* 'innere Schicht der Kiefernrinde, Splint', P *kac'*
 'Baumrinde (an Nadelbäumen, Wacholder, Espe, Erle; nicht an Birke
 und Linde)', PO *ka'c'ka* 'die innere Baumrinde'
 Ostj. Trj. *kin't'* 'Saftschicht (der Kiefer, Birke usw.)'
 Ung. *hárs* (um 1093: *silua una*, que appellatur *hashag*, PRT 1: 591; 1257: *has*,
 OklSz.; 1493: *hass*; 1520: *hars*) 'Linde, Lindenbaum; (altung.)
 Lindenschale; (dial.) a fa, kender felső héja; obere Rinde des Baumes,
 des Hanfes (OrmSz.); Bast (z. B. des Lindenbaumes, der Ulme, der
 Weide)', (dial.) *hásfa* 'Lindenbaum'

- Jen. ? *sesa* 'Baumrinde'
 Twg. *kasu* (Gen. *kaju*) 'Rinde'
 Selk. Ta. *kaas* 'Baumrinde', TaU *qāse*, Ty. *qās*, *qās* 'Baumrinde; musta poppeli; schwarze Pappel'
 Kam. *kázá* 'Baumrinde'

(33) *reńčz* ~ *rečz* 'schütteln, schaukeln, beben' ?FU

- Tscher. ? KB *raze-*, *ørze-* 'abschütteln (z. B. Beeren von einer Dolde, Ähren); rütteln (z. B. an der Tür)', U *rüze-* 'etw. hin und her schwenken (z. B. Hund den Schwanz)', B *rüzala-* 'sich schütteln, schlottern (z. B. das Pferd), nachdem es sich gewälzt hat; das Opfertier, wenn sein Rücken mit kaltem Wasser begossen wird'
 Wotj. ? S *žec'irat-*, K *d'óč'ērat-* 'wiegen, schaukeln', G *žec'īraŕi-* 'schaukeln, schütteln (den Kopf)'
 Ostj. ? Trj. *rēn't'* 'klopfen (der Puls); zittern (Fleisch am lebenden Pferd, Fleisch des Hechtes noch wenn er eben aus dem See herausgeholt ist, beim Backen)', Ko. *rěškát-* 'schütteln'
 Wog. ? TJ *rāsk-*, KU *riŕy-*, P *riss-*, So. *raŕy-* 'sich bewegen (wie das Haar des Pudels)'
 Ung. ? *rěszket-* 'zittern, beben' *rězēg-* 'zittern, beben, wabbeln'

(34) *weńčz* ~ *wečz* 'ganz, all' UR

- Mord. E *veše*, *veši*, *vāšij* 'ganz; all, alle'
 Wotj. ? [G *voč'* 'ganz, jeder, alle; immer, beständig, fortwährend', S *voč'-ak*, G *viš'-ak*, *vič'-ak*, G *vič'* 'alle, jeder, ganz'
 Syrj. S *vac'* : v. *n'em-tor abu* 'es gibt ganz und gar nichts', SO *vac'* 'egészen, teljesen']
 Ung. ? *össze* (altung., dial. *őszve*) (Adv., VPräf.) 'zusammen, aneinander, zueinander'
 Twg. *bánsa* 'all'
 Kam. *buišša* 'heil, ganz'

Szókezdő zöngés explozívák

b-

(35) *paδ'tz* 'Auerhahn; Tetrao urogallus' FU

- Syrj. S *bajdeg*, PO *ba-d'uk* 'Schneehuhn (S), Rebhuhn (PO)'
 Wog. TJ *pa l'īā-*, KU *pōl't*, P *pol'tə*, LO *pōl'ta* 'Tetrao tetrix'
 Ung. *fajd* (altung. *fajdok*) 'Auerhahn'

- (36) *pajz* 'eine Salix-Art' UR
 Finn. *paju* 'Weide; salix'
 Est. *paju*
 Lapp. ? I *póajoje*, Ko. Not. *puajã, pũđijõ*, Kld. *puaj^a (póaj), pũijõ (pu^aijo)*
 Wotj. S *bad'-pu (pu 'Baum')*, G *bad'*; G MU *bad'* 'Weide'
 Syrj. S P PO *bad'*
 Ung. *fagyal* 'Rainweide, Liguster; Ligustrum vulgare'
 Jur. ? (375) O *pew* 'innere Rinde der Weide'
 Selk. Ta. *pêê* 'Weidenrinde', Ke. *pê, pêê* 'Baumrinde', N *pê*
 Kam. *po* 'Lindenbast, Weidenzweig'
- (37) *pälz* 'das Innere' ?FU
 Wotj. *pol-, pel-* : S *polin* 'in, im Inneren; zwischen', S *pelj*, K *pole* 'in; zwischen (Akk.)', *polis, pelis* 'von, aus', *pel-, pol-* : M *pelj* 'in zwischen, unter (Akk.)', M *pelin*, J *polin* 'in; zwischen, unter (Dat.)';
 Syrj. *pels-, pevs-* : Lu *mijan pelsin* 'unter uns', V *turun peyse* 'ins Gras (*turun* 'Gras'), V *turun pevsis* 'aus dem Gras'
 Ung. ? *bél (belet)* 'Darm; Mark; Docht; (altung.) das Innere; Gemüt; Sinn; Bedeutung'; *-be ~ -ba* 'in (Akk.)'; *-ben ~ -ban* 'in (Dat.)'; *-böl ~ -ból* 'aus'
- (38) *pola* 'Beere' FU, ?UR
 Finn. *puola* 'Preiselbeere'
 Est. *poolas ~ pohlas, poolakas ~ pohlakas*
 Syrj. S *pul* 'Preiselbeere', PO *pul* 'Preiselbeerenstrauch'
 Wog. KU *pol*, P *pul*, So *pil* 'Beere'
 Ung. *bogyó* (dial. *bogya, bugya, bolyó, bojó*; 1525: *Bolot*, TelK. 210)
 Selk. ? Ta *palqong*, Ke *pālgong, palgong*, N *palgok, pālgók*, TaU *pālqoq*, Ty *palkoq* 'Schellbeere, Moltebeere; Rubus Chamaemorus'
- (39) *puña* '? Windung, ? gedreht; wickeln, winden' FU
 Finn. *puna* 'Windung, gedreht', ? *puno-* 'drehen, zwirnen'
 Est. ? *punu-* 'flechten'
 Lapp. N *bōdnjã- -nj-* 'twist, turn, screw; turn, change direction, change course for', L *pātñjã-* 'drehen (i. allg. z. B. eine Wurzelfaser od. eine Rute od. mehrere solche zusammendrehen (nicht von Sehnen und Fäden)); drehen, wenden; sich drehen, sich wenden, die Richtung ändern', K T *pañ'n'i-* 'drehen, winden, verziehen', Kld. Not. *pōñ'n'e-, poni'n'e-* 'drehen, winden'

Tscher. ? *pânem* : *ûp-pânem* 'hajfonat; Haarflechte'

Wotj. S K *bin-* 'zusammenwickeln, einwickeln, zusammenrollen, zusammendrehen, winden', G *bin'î-* 'einwickeln, fesseln'

Ostj. V *põn-* DN *pån'-* 'wickeln, umwickeln'

Ung. *bonyolód-* (dial. *banyalít-, bónyál-, bogyol-, bugyol-, bagyulál-, bongyol(it)-*) 'sich verwickeln, sich einwickeln, sich verwirren'

(40) *perz* 'Kot; Sumpf' ?FU

Wotj. ? [S *pera* 'weicher, schwarzer Morast, mit welchem man Tuch färbt', I *ber-gop* 'Moorpfütze']

Syrj. Le. *pereb* 'erdei folyó partja (mohával borítva)']

Ung. *berék* (Akk. *berkét*) 'Hain; Gebüsch; Sumpfwiese'

(41) *palz* 'link' ?FU

Wotj. ? S K *pal'l'an* 'link', G *pal'l'an*, M *pal'jan*

Ung. ? *bal* 'link; die linke Hand; (in Zusammensetzungen) miß-, Miß-'

d-

(42) *täwðe (tälkz)* 'voll' FU

Finn. ? [*täysi* (Gen. *täyden*) 'das Volle, Vollständige, Fülle; voll, ganz'

Est. *täis* (Gen. *täie*) 'voll (angefüllt, völlig, vollständig, vollkommen, ganz); Fülle, voller Inhalt, so viel nötig ist, um etwas zu füllen'

Lapp. ? N *dæw'de- -wd-* 'fill, fill up, carry out, fulfill', Wfs. *Dĩευοτε-* 'füllen', K T Kld. *tiēvte-* id., T *tivt*, Kld. *tivt*, *tivt* (attr.), *tivdas*, *tivtas* (praed.), Not. *tiev* (attr.), A *tivd* (NomPl.) 'voll'

Tscher. U M B *tic'* 'voll']

Wotj. *dol-dol, dolak* 'mind, összes, teljesen, egészen', G *dolak* 'ganz, alle'; G *dol: do-l-ak* 'ganz, gänzlich, völlig (Adv.), all'

Syrj. Skr. *dela* : d. *kuš* 'teljesen csupasz', PO *dól* 'mind, összes'

Ostj. Vj. O *tel*, Kr. *tet* 'die zu einem Gegenstand erforderliche Menge (Länge, Stückzahl) (Vj. Kr.); voll (O)', DN *tet* : *χott*. 'Familie' (*χot* 'Haus')

Wog. TJ *täwl*, KU *tšylə*, P *taylə*, So. *tāyl* 'voll'

Ung. *tele, teli* (dial. *telle*) 'voll, gefüllt', *tel-* 'voll werden, sich füllen; vergehen (von der Zeit)', *teljes*, (veralt.) *teles* 'ganz, vollständig, total, komplett; voll', *tölt* ' (Flüssigkeit) schütten, gießen, (Getränke) einschenken; füllen, anfüllen'

(43) *tije (tüje)* 'Stammende, dickes Ende des Baumes' FU

Finn. *tyvi* (Gen. *tyven*) 'Stammende, Baumstamm, dickes Ende', (dial.) *tykö, tüö, tüä, tüke, tühö, tujö* 'nach, zu', *tykönä* 'bei, an, neben'

- Est. *tüvi* (Gen. *tüve*) 'unteres, dickeres Ende (eines Stammes od. Stengels)', *tüü* 'dickeres Ende des Stammes od. Stengels, Stumpf, Stoppel'
- Mord. *t'e-*, *t'ej-* : M *t'ejs* 'in die Nähe, zu', *t'ejsa* 'in der Nähe, neben, bei', E *t'em*, *t'en'*, *t'en'in'*, M *t'ejen'* 'mir', E *t'et'*, *t'en't'*, *t'en'et'*, M *t'et'*, *t'ejet'* 'dir'
- Tscher. KB *təŋ*, U B *tüŋ* 'Stammende, dickes Ende eines Baumes (KB U); Anfang (KB U); Grund (einer Sache) (KB U); Flußmündung (KB); Wurzelende (B)'
- Wotj. S K *diŋ*, *din'*, G *din'* 'unterer, dicker Teil des Baumstammes, der fleischige, dicke Wurzelstamm mancher Pflanzen (Wie Rettich, Rübe, Kren)'
- Syrj. S *din*, P *din* 'dickes Ende (des Baumes)', S *dinjn*, PO *dinøn* 'bei (S PO), an (Dat.) (S)'
- Ung. *tő* (Akk. *tövet*) 'Stamm, Stock; Wurzel, Ansatz, Fuß' (Kasussuffix) *-től* ~ *-tól* 'von', *tőlem*, *tőled*, *tőle* usw. 'von mir, dir, ihm usw'

(44) *tar3-k3* (*tark3*) 'Kranich' FU

- Wotj. S K *turi*; G *turi*, *turi*, M *turi*, MU *turi*
- Syrj. S *turi*, P PO *turi*
- Ostj. V *tarəy*, DN *torə*, O *tar*
- Wog. TJ *tarə-w*, P *tərəy*, So. *tāriy*
- Ung. *daru* (Akk. *darut* ~ *darvat*)

(45) *toŋ3-* (*taŋ3-*) '(auf/an)schwellen' ?FU

- Syrj. ? S *dundi-*, P *tundi-* (intr.) '(an/auf)schwellen (z. B. Körper, Bauch infolge einer Krankheit)', PO *dundi-* 'schwellen (vom Magen)'
- Ung. ? *dagad-* '(auf)schwellen', *dagaszt-* 'schwellen; kneten' (1516–19): *ffeltagasztot*, JordK 34)

g-

(47) *kin'ä* (*kün'ä*), ? *kinä* (*künä*) 'Ellenbogen' FU

- Finn. *kyynärä*, *kyynäs*, (dial.) *kyinärä* 'Elle', *kyynärpää* 'Ellbogen' (*pää* 'Kopf, Ende')
- Est. *küünar* (Gen. *küünra*, *küundra*) 'Vorderarm; Elle', *küünarpea* 'Ellenbogen' (*pää* 'Kopf, Gipfel, oberes Ende')
- Lapp. N *gâr'dnjel*, *gâi'gŋer*, L *kar'ŋēl* 'Ellenbogen', K T Kld. *ka,rñel*, Not. *ke,rñel* 'id.; Unterarm, Ellenmaß vom Ellenbogen bis zu den Fingerspitzen', P *kēn'ôr* 'Ellbogen'
- Mord. E *ken'er'*, *ken'er'e*, *kän'ir'*, *ken'ir*, *ken'd'ir*, M *ken'er'* 'Vorderarm; Elle', E *ken'er' pakar'*, *ken'er'e pakar'* 'Ellenbogen' (*pakar'* 'Knochen')

Tscher. KB *kān'er*, U B *kān'er* 'Elle (KB U); Abstand zwischen dem Ellbogen und dem Mittelfinger (Längenmaß)', B *kān'er-wuj* 'Ellbogen' (*wuj* 'Kopf, Ende')

Wotj. S *gir-pum*, K *gār-puŋ* 'Ellenbogen; Elle (K)' (*p.* 'Ende, Spitze')

Syrj. S *girža*, P *girža*, PO *gəriža* 'Ellbogen'

Ostj. V *kōŋŋi*, DN *kōšŋaj*

Wog. KU *k.änyel'*, So. *konlywl* (*u.* 'Anfang, Ende')

Ung. *könyök* (dial. *könyék*, 1380—1410: *keneclaw*, BesztSzj.) 'Ellbogen'

(47) *kura* 'Reif, feiner Schnee' UR

Finn. *kuura* 'Reif'

Olon. (SKES) *kuuru* 'huurre; Reif'

Est. ? (dial.) *kuurukene* (Gen. *kuurukese*), (veralt.) *kuureg* 'kleiner, über den Weg gewehter Schneestreifen'

Lapp. L *kārrālahka* 'Eisrinde, Eiskruste an den Bäumen, Glatteis', *kārrō-* 'es bildet sich Rauhreif an den Bäumen'

Wotj. S *ger* 'Reif; Eisblumen (am Fenster); Reis od Eiszapfen (z. B. am Bart)'

Syrj. S *gier* 'Reif (an Bäumen, am Bart, an der Fensterscheibe, an der Wand)'

Ung. ? *harmat* 'Tau', (veralt.) *hóharmat* 'Reif'

Selk. KeO *kurā* 'feiner Schnee, Reif'

Kam. *kuro* 'Reif, Frost'

(48) *kočmz* (*kačmz*) 'zwiebelartige Pflanze' FU

Wotj. S *kumiz* 'Knoblauch; *allium sativum*'

Syrj. P *komiž* 'Lauch; *Allium*', PO *ku·mic'*

Wog. P *košam*, LO *χōśman* 'eine zwiebelartige wildwachsende Pflanze, deren Stengel und Wurzel als Suppenwürze gebraucht werden; Zwiebel'

Ung. *hagyma* (dial. *hajma*) 'Zwiebel, Lauch', *fokhagyma* 'Knoblauch', *vörös-hagyma* 'Zwiebel'

* * *

(49) *wiča-* 'sehen, schauen' FU

Est. *viisa-* 'belauern, heimlich beobachten', *viisu-* 'lauern, lauschen'

Wotj. S *vož-*, K G *vo-* 'erhalten, bewahren, schützen, verteidigen; beobachten (eine Zeremonie); umgehen, verfahren (mit etw.), behandeln (jn)', G *voŋ-* 'halten, beschützen'

Syrj. S Lu. P PO *viž-* 'halten (S P PO); bewahren, hüten, nachsehen, pflegen (z. B. ein Kind); sehen, schauen (Lu.); (Geld) verwenden, verschwenden (Lu. P)'

Ung. *vigyáz-* 'achtgeben, aufpassen; sich vorsehen; hüten, behüten, wachen; (dial.) szemmel keres, les; mit den Augen suchen, lauern; (dial.) fürkész, les; nach etw. spähen, ausschauen, lauern'

(50) *wsmz* 'Zauberwort; zaubern' ?FU

Syrj. ? S P *vomiž* 'durch den bösen Blick angezauberte Beschädigung od. Krankheit', PO *vo·miž* 'Beschreien'

Ung. ? *imád-* (1192–95: *Wimagguc*, HB.) 'anbeten, vergöttern; (altung.) beten; anbieten'

Rövidítések

FP = finn-permi alapnyelv(i)

FU = finnugor alapnyelv(i)

PP = permi alapnyelv(i)

UG = ugor alapnyelv(i)

UR = uráli alapnyelv(i)

VT = votják

ZR = zürjén

Irodalom

- E. Abaffy Erzsébet (2003), Hangtörténet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), Magyar nyelvtörténet. Osiris Kiadó, Budapest. 106–128.
- Bárczi Géza (1943), Magyar őstörténet. MNy 39: 281–298.
- Bárczi Géza (1947), A történeti nyelvjáráskutatás. MNy 43: 81–91.
- Bárczi Géza (1962), A finnugor zárhangok ősmagyar kori történetéhez. MNy 58: 1–10.
- Bartens, Raija (2000), Permiläisten kielten rakenne ja kehitys. MSFOu 238. Helsinki.
- Bereczki Gábor (1983), A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: Balázs János (szerk.), Areális nyelvészeti tanulmányok. Tankönyvkiadó, Budapest. 207–236.
- Csúcs Sándor (2000), A permi alapnyelv rekonstrukciója. Kézirat.
- Csúcs Sándor (2005), Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hajdú Péter – Domokos Péter (1978), Uráli nyelvrokonaink. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hajdú Péter – Domokos Péter (1987), Die uralischen Sprachen und Literaturen. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László (1993), Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László (1997), Blosser Übereinstimmung oder kausaler Zusammenhang? Bemerkungen zum angeblich fremdsprachlichen Ursprung der zusammengesetzten

- Vergangenheitstempora und des Auditivs in uralischen Sprachen. *Incontri linguistici* 20: 159–181.
- Itkonen, Erkki (1956), *Neue Zeitschriften*. FUF 32: 56–86.
- Itkonen, Erkki (1960), *Zum Obigen*. FUF 33: 74–81.
- Kövesi-Andrássy Magda (1960), *Das Infinitivbildungssuffix ung. -ni im Spiegel der verwandten Sprachen*. JSFOu 62/2: 1–26.
- Kövesi-Andrássy Magda (1963), *Esiunkarin „permiläisistä” piirteistä*. *Vir* 1963: 239–252.
- A. Kövesi Magda (1965), *A permi nyelvek ősi képzői*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakó György (1962), *Voltak-e a finnugor alapnyelvben szókezdő zöngés zárhangok?* NyK 64: 56–70.
- Lehtisalo, T. (1936), *Über die primären uralischen Ableitungssuffixe*. MSFOu 72. Helsinki.
- Ligeti Lajos (szerk.) (1943), *A magyarság őstörténete*. Pázmány Péter Tudományegyetem – Franklin Társulat, Budapest.
- Moór Elemér (1948), *A magyar nyelvtörténet őstörténeti vonatkozásai*. *Nyr* 72: 8–12, 49–51, 106–109, 242–244.
- Moór Elemér (1953a), *Die Ausbildung des ungarischen Konsonantismus*. ALH 2: 1–96, 355–458.
- Moór Elemér (1953b), *A magyar népnév eredetének kérdéséhez*. NyK 54: 75–95.
- Moór Elemér (1959), *Die Ausbildung des ungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte*. ALH 9: 117–186.
- Pais Dezső (1953), *Nyék törzsnevünk és ami körülötte lehetett*. MNy 49: 278–293.
- Rédei Károly (1964), *Vannak-e az előmagyar–permi érintkezésnek nyelvi nyomai?* NyK 66: 253–261.
- Rédei Károly (1988), *Geschichte der permischen Sprachen*. In: Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages*. E.J. Brill, Leiden – New York – København – Köln. 351–394.
- Sárosi Zsófia (2003), *Morfémátörténet*. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 129–172.
- Serebrennikov, B. A. [Серебренников, Б. А.] (1963), *Историческая морфология пермских языков*. Издательство Академии Наук СССР, Москва.
- Szerebrennyikov, B. A. (1956), *A finnugor nyelvek történetének néhány kérdése*. NyK 58: 187–200.
- Uotila, T. E. (1933), *Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen*. MSFOu 65.
- Zsirai Miklós (1937), *Finnugor rokonságunk*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.